

İNSAN VE TOPLUM BİLİMLERİ
ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Cilt / Vol: 6, Sayı/Issue: 5, 2017

Sayfa: 2193-2227

Received/Geliş: Accepted/Kabul:

[03-07-2017] – [15-10-2017]

İngiltere'nin Yeni Başkent Ankara'yı Kabullen(emeye)işi ve İngiliz Büyükelçilik Binasının İnşası

Ufuk ERDEM

Yrd. Doç. Dr. Ardahan Üniversitesi,

İnsani Bilimler ve Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü

Ass. Prof. Dr., Ardahan University,

Faculty of Humanities and Letters, Department of History

Orcid ID: 0000-0001-7654-0896

ufukerdem@ardahan.edu.tr

Öz

24 Temmuz 1923 tarihinde imzalanan Lozan Barış Antlaşması ile altı hafta içinde işgal altındaki İstanbul'un boşaltılması kararlaştırılmıştı. Müttefik işgal kuvvetlerinin İstanbul'dan ayrılması başkent sorununu gündeme getirmiş, hatta Milli Mücadele'nin merkezi olan Ankara'dan İstanbul'a taşınılacağı söylentilerini artırmıştı. Ancak beklendiği gibi olmadı ve İstanbul'da işgal sona ermesine rağmen Türkiye Büyük Millet Meclisi, Ankara'dan İstanbul'a taşınmadı. Müttefik kuvvetler bu durumu kabul etmedikleri gibi Ankara'ya dünya diplomasi tarihinde görülmemiş bir boykot uyguladılar ve başkent Ankara'ya elçi göndermeyi reddettiler. Bu çalışmada İngiltere'nin başkent Ankara'yı kabullenışı ve yarı kalıcı durumdan tam bir ikametgâha dönüştürülen büyükelçilik binasının inşa süreci ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Başkent, Temsilcilik, Büyükelçilik Binası, Taşınma, Lindsay, Clerk, Loraine.

England's (Non-) Acknowledgement of the New Capital, Ankara, and the Construction of the Building of the British Embassy

Abstract

It was agreed on in the Lausanne Peace Treaty, signed on 24th July in 1923, that Istanbul, which was occupied, would be evacuated within six weeks. The evacuation of the allied occupation forces brought forward the problem of the capital, it even increased the rumors about the transfer of the capital from Ankara, the center of the War of Independence, to Istanbul. However, it did not happen as it had been expected and although the occupation of Istanbul was terminated, Grand National Assembly of Turkey was not transferred from Ankara to Istanbul. The allied forces did not acknowledge this situation and they implemented boycott an example of which had never been seen in the history of world diplomacy; in addition they rejected to accredit to Ankara. The present study discusses England's acknowledgement of the capital Ankara and the construction process of the embassy building which was converted from a semi-permanent status to a completely permanent one.

Keywords: Capital, Legation, Embassy Building, Move, Lindsay, Clerk, Loraine.

Giriş

Birinci Dünya Savaşı'nda farklı taraflarda yer alan İngiltere ve Osmanlı Devleti, Sina-Suriye-Filistin Cephesi, Hicaz-Asir-Yemen Cephesi, Irak Cephesi ve Çanakkale Cephesi olmak üzere dört farklı cephede mücadele etmişti. Bu mücadele durumu savaşın kaybedeni olarak Osmanlı Devleti'nin 30 Ekim 1918 Mondros Mütarekesi'ni imzalamasıyla sona erdi. Bununla birlikte doğrudan çatışma döneminin (1914-1918) bitmesine rağmen taraflar 1919-1922 yılları arasında direk karşı karşıya gelmese de dolaylı bir savaş durumu içerisine girmişlerdi (Kürkçüoğlu, 2006, s.39).

Mondros Mütarekesi'nden sonra Anadolu topraklarının işgal edilmesi Anadolu ile İstanbul arasında zayıflayan bağlarının tam olarak kopmasına yol açmıştı. İstanbul Hükümeti işgalleri geçici görmekte, saray ve çevresi kurtuluşu yalnızca İngiltere'nin kendilerine vereceği destekte aramaktaydı. Dolayısıyla halkın bu işgallere karşı direniş göstermesi istenmemektedir. Diğer taraftan Mustafa Kemal Paşa liderliğinde şekillenen Milli Mücadele hareketi ise giderek güçlenmekteydi. Ancak İngiltere, Anadolu hareketini çok önemsememekte ve Mustafa Kemal Paşa'yı da bir çete reisi olarak görmekteydi (Jaeschke, 2011, s.156-157). Ancak Anadolu hareketinin giderek güç kazanması neticesinde İngilizler, Ankara'da açılan ve halkın yegâne temsilcisi olan Türkiye Büyük Millet Meclisini mecburen tanımak zorunda kalmışlardı.

Lozan Antlaşması'ndan sonra Türk-İngiliz ilişkilerinde yeni bir döneme girilmekle beraber ilişkilerde yine de normalleşme gerçekleşmemişti. Lozan sonrası İngiltere kapitülasyonların kaldırılmasından hoşnut olmadığı gibi özellikle taraflar arasında Musul sorunu da ilişkilerin normalleşmesine olumsuz etki etmişti. Ayrıca İngiltere bu sorunlarla beraber Ankara'nın başkent olmasını da kabullenmemişti. Üstelik bu kabullenmeyeşine diğer devletleri de dâhil etmek için diplomasi yürütmüştü.

Bütün stratejik tehlikelerin yanı sıra Lozan Antlaşması sonrası İstanbul'da kurulan Boğazlar Komisyonu da Türkiye Cumhuriyeti'nin egemenlik hakları bağlamında sorun teşkil eden bir yapıydı. Yine de Türkiye Cumhuriyeti, yabancı temsilcilikler ile yumuşak bir geçiş süreci yaşanması adına İstanbul'da geçici bir temsilcilik dahi ihdas etmiş, elçiliklere Ankara'da ücretsiz arsa hibe edeceğini dahi yasalaştırmıştır. Diğer bir anlamda bu girişimler nihayetinde bütün bu adımlar Ankara'nın kalıcı olarak başkent olarak kabul edilmesi ve yabancılar için temsilcilik merkezinin Ankara'dan başka bir yer kabul edilmeyeceğinin diplomatik nezaketle ifade edilmesiydi.

Osmanlı Devleti'nde Payitaht/Başkent İstanbul'un Nakli Meselesi ve Beklenen Son: İstanbul'un İşgali

İstanbul'un fethinden sonra Osmanlı'nın başkenti Edirne'den İstanbul'a taşınmış ve İstanbul başkent olarak kabul edildikten sonra Osmanlı siyasetinin de ana unsuru olmuştur. Fatih'ten sonra da İstanbul tüm padişahların ana mekânı olmuş, İstanbul'un başkentliği bir Osmanlı realitesi olarak kabul edilmiştir. Bununla birlikte Osmanlı Devleti'nin başkenti İstanbul'un, yaşanan savaşlarda ortaya çıkan güvenlik sorunları dolayısıyla dönem dönem taşınması tartışılır hale gelmiştir. Bu anlamda başkenti ilk tehdit eden Ruslar olmuştur. 1877-78 Osmanlı-Rus Harbi'nde Rusların ileri harekâtla Balkanları ele geçirip Edirne'ye ulaşması başkent İstanbul'un düşme tehlikesini ortaya çıkarmıştır. II. Abdülhamit, Rusları İstanbul'dan uzak tutmak için ağır şartlar taşıyan Ayastefanos Antlaşmasını kabul etse de durum değişmemiştir. Ruslar bu antlaşmaya rağmen İstanbul ve Boğazları ele geçirme fikrinden vazgeçmemiştir. Rus askerlerinin Edirne'den Yeşilköy'e kadar uzanan bölgeyi ele geçirmesi İstanbul'da büyük bir heyecan ve korkuya sebep olmuş, dönemin basınında başkentin Bursa'ya taşınacağına dair haberler çıkmıştır. Diğer taraftan stratejik planları dolayısıyla İngiltere, Rusların İstanbul'u ele geçirmesine razı gelmemiştir. Nitekim Ruslar, Edirne'ye ulaştığında İngiliz donanması da Mudanya'da demirlemişti. Nihayetinde Ruslar, İstanbul'u işgalde ayak diretip İngiltere'yi karşlarına almak istemedi ve böylelikle İstanbul, İngilizler sayesinde büyük bir tehlikeyi savuşturmuştu (Bağırhan, 2008, s.55, 58-65).

1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi'nin üzerinden 34 yıl geçmişti ki İstanbul'un kapısında yeni bir tehlike durumu daha ortaya çıktı; Birinci Balkan Savaşı. Bulgarların, Balkanlarda ileri harekâtla Çatalca'ya yaklaşmaları İstanbul'dan top seslerinin duyulmasına yol açmıştı (Feldmann, 2004, s.63-78). Bulgarların İstanbul'a yaklaşmasıyla birlikte panik başlamış ve acil tedbirler alınması gündeme gelmişti. Nihayetinde başkentin Anadolu'ya (Bursa'ya), taşınması tartışılmışsa da padişah böyle bir girişimi reddetmişti (Zeyrek, 2012, s.249).¹

Başkent İstanbul'un savaş tehlikeleri neticesinde işgale uğrama durumu daha önceleri de tartışmalara yol açmıştı. Nitekim Osmanlı ordusunda uzun yıllar görev yapan Von der Goltz Paşa, 1895'te İstanbul'da can güvenliği olmadığını, halka daha yakın olmak ve Arap dünyasını kontrol altında tutabilmek için başkentin Asya'ya taşınmasını tavsiye etmişti (Çalık, 1996, s.780). Goltz Paşa benzer düşüncelerini 1913'te de yinelemişti: "*Osmanlı*

¹Bulgarların payitahtı tehdit eder haldeki durumları o dönem yapılan bazı çalışmalara da yansımıştı (Hüseyin Hakkı, 1332). Hüseyin Hakkı, *Payitahtı Nasıl Tehdit Ettiler?* isimli 138 sayfalık eserinde İstanbul'un neden düşman tehdidi altında olduğu, Osmanlı Devleti'ni tehdit eden Bulgar ordusundaki generallerin hayat hikâyeleri ve fotoğraflarını, Bulgarların payitaht kapısına dayanmaları ve geri çekilişlerini ayrıntılı olarak ele almaktadır.

Devleti'nin savunması gereken iki sınır vardır: Trakya ve Kafkasya. Trakya maalesef savunmaya hiç elverişli değildir. Yalnız, yanlardan korunabilir. İstanbul'u karadan ve denizden savunmak için ise buraya çok büyük sayıda asker yığmak gerekir ki bu doğal bir yığmak olmaz." (Goltz, 1913, s.1; Çalık, 1996, s.780-783). Diğer taraftan Goltz Paşa'nın bu söylemleri tepki görmüş ve Paşa'nın başkent değişikliğine yönelik fikirlerine cevap niteliğinde bir reddiye dahi kaleme alınmıştı (A.Ziver, 1329).²

Savaş tehlikesi dolayısıyla başkent taşınma durumu Birinci Dünya Savaşı sırasında yeniden gündeme gelmiştir. Müttefiklerin, Çanakkale Boğazı'nı geçme ihtimallerine karşı Osmanlı Hükümeti başkenti Eskişehir ya da Konya'ya taşıma planı yapmıştır. (Özbozdağlı, 2008, s.379-386; Selçuk, 2008, s.195-212).

Düşman değişiyordu, ancak İstanbul'un konumunda güvenlik anlamında bir değişiklik olmamış, her savaş tehlikesi taşınma düşüncesini beraberinde getirmiştir. Nihayetinde de İstanbul taşın(a)madan işgale uğradı. Mondros Mütarekesi'nden sonra Müttefikler İstanbul'a yönelik planları uygulanmaya koymuştular. 13 Kasım 1918 tarihinde İtilaf kuvvetleri donanmasından 2616 İngiliz, 540 Fransız ve 470 İtalyan askeri olmak üzere toplam 3626 asker karaya çıkarılmıştı (Türkmen, 2002, s.333-334). Bu işgal durumu *de facto* niteliğinde olmakla beraber (Saylan, 2014, s.18) İstanbul'un resmi işgali (de jure) 16 Mart 1920 tarihinde gerçekleşti. İstanbul o kadar kilit bir nokta olarak görülüyordu ki işgal edilmesi demek Osmanlı Devleti'ne her şeyin kabul ettirebileceği anlamına geliyordu. Nitekim Sakarya Meydan Muharebesi'ni kaybeden Yunanlılar da 1922 yılında Doğu Trakya topraklarını elde tutabilmek ve Anadolu üzerinde baskı kurabilmek adına İstanbul'u işgal etmeyi planlamışlardır (Bozkurt, 2014, s.138). Ancak İstanbul zaten işgal altında olduğundan Yunanların böylesi bir işgal hamlesi karmaşık olan durumu iyice karmaşık hale getireceğinden müttefikler tarafından kabul edilmemiştir.

İşgal Altındaki İstanbul'da Yüksek Komiserlikler ve Dersaadet Murahhaslığı Kurulması

Yüksek komiserlik ifadesinin ilk kullanım örneklerine M.Ö 14. yüzyılda rastlanmakla beraber (Lloyd, 2000, s.47) bu terimin zamanla İngiliz İmparatorluğu içerisindeki özerk dominyonlarda, himaye altındaki bölgelerde, manda sistemi kurulan alanlarda da kullanılmaya başlandığı görülmektedir. (Çetin, 2013, s.21-22). Bununla birlikte işgal bölgelerinin yönetimi bazen uluslararası kontrol gerektirdiğinden işgalci güçlerin yetkili görevlileri de yüksek komiser unvanını kullanmıştır. İstanbul'da

² Bahse konu çalışmada Goltz Paşa'nın söylemleri hedef alınarak, eserin baş sayfasında başlık olarak *İstanbul'dan Haleb'e veya Şam'a yazılıp altında Fon der Golç Paşa'ya cevaptır* ibaresine yer verilmişti.

oluşturulan yüksek komiserlik de bu türdendi. İstanbul'daki Müttefikler Komisyonu İngiliz, Fransız, İtalyan ve Yunan yüksek komiserlerinden oluşuyordu (Lloyd, 2000, s.48)³. İşgalin ilk günlerinden itibaren Müttefik Yüksek Komiserleri idareye müdahale etmeye başlamışlar, (Peet, 1998, s.103-106)⁴ ikamet etmek için de eski elçilik binalarını seçmişlerdi. Bu elçilik binaları işgal idaresini yöneten yüksek komiserliklerin karargâhları niteliğindedi (Bozkurt, 2009, s.20).

İstanbul'da işgal devam ederken 1921 yılından itibaren Ankara Hükümeti, hem İstanbul hem de Avrupa üzerinde kendi iradesini adım adım kabul ettirmeye başlamıştı⁵ (Criss, 2008, s.209). Türk ordusu Sakarya Meydan Muharebesi'ni (23 Ağustos-13 Eylül 1921) kazanarak Yunan taarruzlarını durdurmuştu. Bütün mali kaynaklar zorlanarak yaklaşık bir yıl sonra Türk ordusunun ileri harekâtla Büyük Taarruz'u (26-30 Ağustos 1922) başarıyla tamamlaması üzerine Müttefikler, Ankara Hükümeti'ne mütareke teklifinde bulunmak durumunda kalmışlardı. Mudanya Mütarekesi kararlarına göre Yunanlılar 15 gün içerisinde Doğu Trakya'yı boşaltacaktı. Doğu Trakya'yı Ankara Hükümeti adına Refet Paşa, teslim alacaktı (Aslan, 1991, s.6-7) ve Doğu Trakya'da Türk idaresini tesis edecekti (Akın, 1996, s.91-92). Refet Paşa, Trakya'daki görevine başlamadan önce İstanbul'a gidecek ve burada bir müddet kalacaktı. Paşa'nın İstanbul'a hareketi çok önemli bir anlam taşımaktaydı. Bu durum özellikle Türk Milleti adına söz söyleme yetkisinin İstanbul'dan Ankara'ya geçtiğini göstermekteydi (Aydoğan, 2001, s.256).

TBMM, 1 Kasım 1922'de saltanatın kaldırılmasına karar vererek Osmanlı Devleti'ne resmen son verdi. Bununla birlikte TBMM, rejim (devlet başkanlığı), başkent ve yapılacak barış antlaşmasının içeriği konusunda çözümlenmesi gereken ciddi konularla karşı karşıyaydı.

Barış Konferansı 20 Kasım 1922 günü İsviçre'nin Lozan kentinde başladı (Karacan, 2011, s.68). Lozan'da barış görüşmeleri sürerken İstanbul'da işgal durumu devam etmekteydi. Dolayısıyla barış görüşmeleri Lozan'da

³ İşgal altındaki İstanbul'da Amerikan ve Japon Yüksek Komiserlikleri de kurulmuştur.

⁴ İşgal altındaki İstanbul'da müttefik denetimi şu alt birimler aracılığıyla yürütülmekteydi: 1- Polis Komisyonu, 2- Sağlık Komisyonu, 3- Gıda Komisyonu, 4- Cezaevi Komisyonu, 5-Sansür Bürosu ve Telgraflar Denetimi, 6- Levazım Komisyonu, 7- Pasaport Bürosu, 8- Donanma ve Ordu Komisyonu, 9- Liman Denetimi. Müttefiklerin İstanbul'daki yönetim organizasyonlarının şema halinde gösterimi için bkz. Criss, 2008, s.112-114.

⁵ Birinci İnönü Muharebesinden sonra TBMM'nin Sevr Antlaşmasını kabul etmeyeceğini iyice kavrayan İtilaf Devletleri, antlaşma üzerinde bazı tadilatlar yapılması için İstanbul Hükümeti'ni Londra Konferansı'na (21 Şubat 1921) davet etti. İtilaf Devletleri, Ankara Hükümeti'ni İstanbul Hükümeti üzerinden davet edip konferansa katılabileceklerini iletmişti. Ancak Ankara Hükümeti bu çağrını yeterli bulmadığından konferansa katılmayacağını bildirdi. İtilaf Devletleri mecburen İtalya aracılığıyla Ankara Hükümeti'ni konferansa davet etti. Böylelikle Ankara Hükümeti ilk defa batılı devletler tarafından düzenlenen bir konferansa davet edilmiş oldu. (Kara, 2009, s. 150-159, 166). Bu gelişmeyi 20 Ekim 1921 tarihli Türk-Fransız Antlaşması (Ankara Antlaşması) takip etti (Soysal, 2000, s.48-60). Böylelikle ilk defa resmi olarak bir İtilaf Devleti olan Fransa, TBMM Hükümeti'ni tanımış oluyordu.

sürmesine rağmen Ankara Hükümeti tarafından yüksek komiserler/yabancı temsilcilikler ve dış işlerine ait meseleler ile uğraşmak üzere İstanbul'da bir kurum ihdas edilmesi kararı alındı ve Dersaadet Murahhaslığı kuruldu. Dersaadet Murahhaslığı Ankara'nın dış dünyaya açılan kapısı olmuştu (Selçuk, 2013, s.23). Hükümet tarafından Dersaadet Murahhası olarak Dr. Adnan (Adıvar) Bey görevlendirilmişti. Adnan Bey'in ilk görevlendirildiği tarih olan 9 Aralık 1922'de Dersaadet Murahhaslığı ifadesi kullanılmamakta olup yapılan görevlendirmede vazife tanımı *İstanbul'da bulunan yabancı sefirler ile Hariciye Vekâleti arasındaki ilişkileri düzenlemek* olarak açıklanmaktaydı (BCA, Yer No: 30-18-1-1, Fon Kodu: 6-40-10, 09.12.1922). Bu görevlendirmeden anlaşıldığı kadarıyla ihdas edilen kuruma henüz resmi bir sıfat verilmemişti. Görevlendirmenin yapıldığı tarihten bir gün sonra Adnan Bey'e aylık 200 kuruş maaş verilmesi karara bağlanmış (BCA, Yer No: 30-18-1-1, Fon Kodu: 6-40-11, 10.12.1922; Selçuk, 2013, s.24) ve kurumun ismi 31 Aralık 1922 tarihinde Bakanlar Kurulu kararıyla *İstanbul'da bulunan fevkalade komiser ve yabancı sefirlerle temsilcilerinin, Hariciye Vekâleti ile ilişkilerini düzenleyen Dr. Adnan'a Dersaadet Murahhaslığı unvanı verilmesi* şeklinde tanımlanmıştı (BCA, Yer No: 30-18-1-1, Fon Kodu: 6-42-18, 27.07.1924).

Ankara'nın Başkent İlan Edilmesi

Başkent, bir devletin yönetim merkezi olan şehir, devlet merkezi, hükümet merkezi, hükümet ve parlamentosunun yerleştiği, devlet başkanının oturduğu, siyasal ve yönetsel özeği olan kent olarak tanımlanmaktadır (Polat, 2009, s.37-38). Başkentler dönem dönem yaşanan iç ve dış gelişmeler nedeniyle değişikliğe tabi tutulmuşlardır.

Sanayi Devrimi sonrasında başkentlerin işlevi ve konumu konusunda bazı değişiklikler yaşanmaya başlanmıştı. Özellikle 20. yüzyılda başkent değiştirme örneklerinde⁶ ise bir takım ortak noktalar bulunduğu görülmektedir. Bu noktalar: 1- Yeni toplum, yeni mekân arayışı, 2- Yeni başkentlerin ulus-devletleşme sürecinde simge olmaları, 3- Yeni başkentlerin ülke içerisinde yer alması, 4- Yeniden imar olgusu, 5- Yabancı mimarlar ve plancılar, 6- Çağdaş şehircilik bilgisinin kullanılması olarak göze çarpmaktaydı (Çınar, 2004, s.105-108).

Mustafa Kemal Paşa'nın 19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıkmasıyla Milli Mücadele başlamış, millet egemenliğine yönelik çağrı yapılan Amasya Genelgesi'nden sonra Erzurum Kongresi'nde oluşturulan Heyet-i Temsiliye ile hükümet yerine hareket edecek bir yapı oluşturulmuştur. Sivas'ta genişletilen Heyet, 27 Aralık 1919'da Ankara'ya geçmişti. Dolayısıyla bu Heyet'in yer değişmesiyle Milli Mücadele'nin merkezi Ankara olmuştur.

⁶ 20. yüzyılda sırasıyla şu ülkelerde başkent değişikliğine gidilmişti: Avusturya, Türkiye, Brezilya, Pakistan, Belize, Nijer, Tanzanya, Malawi, Fildişi Sahili ve Arjantin (Çınar, 2004, s.86).

Diğer taraftan Ankara'nın jeopolitik, stratejik ve coğrafi durumu, demiryollarının buradan geçmesi, savaş alanlarına belirli bir mesafede olması, bölge halkının Milli Mücadele'ye destek vermesi Ankara'yı doğal bir direniş merkezi haline getirmişti. Böylelikle Ankara ulusal kurtuluş savaşının örgütlenişi sırasında ortaya çıkan bir ihtilal karargâhı olmuştu. (Tekeli, 2011, s.270; Aytepe, 2004, s.15).

23 Nisan 1920'de Büyük Millet Meclisi açıldıktan yedi ay sonra, kasım ayı başlarında, başkent meselesi için adımlar atılmaya başlanmış ve 31 Ocak 1921'de Meclis'e bir tezkere sunulmuştu. Buna göre hükümet merkezinin İstanbul'dan Ankara'ya taşınması, İstanbul'un daha çok bir tören merkezi olması teklif ediliyordu. Ancak uzun tartışmalardan sonra bu teklif reddedildi (TBMM ZC, Devre: I, Cilt: 8, 31 Ocak 1921, s.4-16; Şimşir, 1988, s.195-206). Diğer taraftan başkent sorununa 1921 Anayasası'nda da temas edilmemişti. Bu Anayasa'da Türkiye Devleti'nin başkentinin neresi olduğu belirtilmiyordu. Ne İstanbul ne de Ankara'dan bahis açılmıyor, konu sessizce geçiştirilmişti (Şimşir, 2001, s.26).

Lozan Barış Antlaşması'nın (24 Temmuz 1923) TBMM tarafından onaylanmasından (23 Ağustos 1923) sonra İstanbul'daki işgal kuvvetlerinin protokol gereği altı hafta içerisinde İstanbul'u terk etmeleri kararlaştırılmış ve nihayetinde tahliye 2 Ekim 1923 tarihinde tamamlanmıştı (Bakar, 2009, s.13, 49-50). İstanbul'un işgalden kurtarılmasından hemen sonra, yeni devletin başkentinin neresi olacağı konusu gündeme geldi (Şimşir, 2001, s.27). Aslında bu durum olayların akışı dolayısıyla fiilen/de facto başkent olan Ankara'nın (Tankut, 1988, s.95) resmi olarak da başkent ilan/kabul edilmesiydi.

9 Ekim 1923'te Malatya Mebusu İsmet Paşa, başkent Ankara olması hususunda Meclis'e bir kanun teklifi sundu.⁷ Kanun teklifi önce Layiha Encümenine ardından da Kanunu Esasi Encümenine havale edildi. (TBMM ZC, Devre: II, Cilt: 2, 10 Ekim 1923, s.587, 598). İsmet Paşa'nın 14 arkadaşıyla birlikte sunmuş olduğu bu teklif TBMM'de uzun tartışmalardan sonra, oy çokluğuyla 13 Ekim 1923'te kabul edildi ve Ankara Türkiye Cumhuriyeti'nin başkenti oldu (TBMM ZC, Devre: II, Cilt: 2, 13 Ekim 1923, s. 665-670).

İngiltere'nin Ankara'nın Başkent İlan Edilmesine Yaklaşımı

Milli Mücadele merkezi Ankara'nın yeni Türkiye'nin başkenti olarak kabul edilmesinden önce İngiltere, konuyla ilgilenmeye başlamış, İngiliz basınında

⁷ İsmet Paşa'nın Ankara'nın başkent olması için Meclis'e sunmuş olduğu kanun teklifinin tarihi birçok kaynakta 9 Ekim 1923 olarak verilmektedir. (Atatürk, 2007, s.538; Şimşir, 1988, s.235; Şimşir, 2001, s.27; Tankut, 1988, s.95; Aytepe, 2004, s.21). Ancak TBMM zabıt cerideleri ayrıntılı incelendiğinde 9 Ekim 1923'te herhangi bir toplantı yapılmadığı görülmektedir. Anlaşılan İsmet Paşa kanun teklifini 9 Ekim 1923 tarihinde TBMM Başkanlığına sunduğu ancak kanun teklifinin 10 Ekim 1923'te görüşüldüğüdür.

da bazı haberler çıkmıştı. Bu haberlerde genellikle "Yeni Türk Başkenti", "Türkiye'nin Yeni Başkenti" başlıkları kullanılmakta ve Meclis Başkan Yardımcısı Ali Fuat (Cebesoy) Paşa'nın bir demecine yer verilmekteydi. Bu demece göre Paşa, hükümetin İstanbul'da ikamet gibi bir sorunu olmadığını, Ankara'nın başkent olarak kalacağını ve şehrin yeniden inşa edilerek buraya demiryolları bağlantısının yapılacağını ifade ediyordu (*The Times*, "Yeni Türk Başkenti", 21 Şubat 1923, s.11; *Daily Mail*, "Türkiye'nin Yeni Başkenti", 17 Ağustos 1923, s.8; *Sunderland Daily Echo and Shipping Gazette*, "Türkiye'nin Yeni Başkenti", 17 Ağustos 1923, s.8).

Resmi kanaldan başkentin taşınması konusunda İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komiserliği, İngiltere Dışişleri Bakanlığına 25 Şubat 1923'te, Dersaadet Murahhası Adnan Bey ile görüştüktan sonra bir rapor sunmuştu. Rapora göre Adnan Bey, İstanbul'un başkent olarak kalamayacağını ifade etmişti. Yüksek Komiserlik 12 Mart 1923'te yeni bir rapor daha hazırladı. Bu raporda siyasal başkent Ankara'ya, halifelik merkezi olarak ise İstanbul'a işaret edilmekteydi (Şimşir, 1988, s.220). Ankara başkent oluncaya kadar da benzer nitelikte yazışmalar sürdü.

Ankara'nın başkent olmasına yönelik kanun teklifinin TBMM'ye sunulmasından sonra resmi süreç İngiliz basını tarafından da yakından takip edilmişti (*Nottingham Evening Post*, "Dış Haberler", 11 Ekim 1923, s.6; *Lincolnshire Echo*, "Türkiye'nin Yeni Başkenti", 15 Ekim 1923, s.2; *Northern Whig*, "Türkiye'nin Yeni Başkenti", 15 Ekim 1923, s.6; *The Scotsman*, "Türk Başkenti Olarak Ankara", 15 Ekim 1923, s.7; *Aberdeen Press and Journal*, "Ankara Seçildi", 15 Ekim 1923, s.7; *Yorkshire Post and Leeds Intelligencer*, "Dış Haberler", 16 Ekim 1923, s.7; *Diss Express*, "Yurt Dışından", 19 Ekim 1923, s.6). Birçok gazete Ankara'nın başkent olması haberini yorumsuz bir şekilde verirken *The Times* daha farklı bakış açıları sunmaktaydı. 16 Ekim 1923 tarihli *The Times*'da Ankara'nın başkent olmasının yanı sıra elçilikler meselesine de değiniliyordu. Kim tarafından kaleme alındığı belli olmayan haber şöyleydi: "Bay Ramsay Macdonald ve Bay Sydney Arnold bu sabah (salı) İstanbul'a ulaştılar. Onların ziyaretlerinin özel olduğunu ve cumartesi günü gideceklerini düşünüyorum. Ziyaret İstanbul ile sınırlı ve Ankara'ya gitmeye niyetleri yok. Ankara'nın başkent olarak seçildiğinden kutlamalar yapıldığı biliniyor ancak bu durum geçici olarak görülüyor. Türk Hükümeti durumu İstanbul'daki güçlere bildirirken bu durum elçiliklerin Ankara'ya taşınmaları için herhangi bir baskı anlamına gelmemektedir. Bu akıllı bir manevradır. Çünkü İstanbul'daki güçler elçiliklerini Ankara'da kurma niyetinde değiller ve kaçınılmaz olarak ortaya çıkacak gecikme durumundan Türkler gizliden gizliye memnundurlar" (*The Times*, "Ramsay Macdonald İstanbul'da", 16 Ekim 1923, s.12).

Ankara'nın resmi başkent ilan edildiği haberini 17 Ekim 1923'te İstanbul'daki Yüksek Komiser Vekili Henderson⁸ Dışişleri Bakanı Lord Curzon'a [Ankara'da] halkın durumu coşkuyla karşıladığını, şehrin bayraklarla süslediğini ve 15 Ekim tarihinin "Ankara Günü" olarak resmen tatil ilan edildiğini yazıyordu (The National Archives [TNA], Foreign Office [FO], 371/9132/E.10072, 17.10.1923; Şimşir, 2005, s.267-268). Henderson, Ankara'ya gitmediğine göre bu bilgileri İstanbul'daki gazetelerden almış olmalıydı. Bu yazıda dikkat çeken başka bir durum da İstanbul Hükümeti'nin müttefik işgali nedeniyle varlığını sürdürdüğüünün belirtilmesiydi.

Ankara'nın başkent ilan edilmesi İstanbul'daki İngiltere İşgal Komiserliği/Yüksek Komiserlik tarafından hazırlanan 1923 tarihli Türkiye yıllık raporunda şöyle anlatılıyordu: "*İstanbul, Ankara'yı sonradan görme, ekonomik çıkarlara ve ülkenin hala birinci şehri olarak kabul görülmesi çabalarına karşı duyarsız bir başkent olarak görmekteydi. Müttefiklerin çekilmesinden sonra iki şehir arasındaki karşılıklı çekememezlik süratle büyümüş ve hangisinin daimi başkent olacağı, günün en önemli sorunu haline gelmişti. Büyük Millet Meclisi, 13 Ekim'de Ankara'yı başkent olarak ilan etmiş ve o andan itibaren İstanbul her zamankinden daha çok muhalefetin odağı haline gelmişti. Milli Mücadele'nin büyük geleceğini hayatta tutmak, Türk devlet adamlarının Bizans'ın zararlı etkilerinden korunmak ve hükümeti, Boğazlarda serbestçe dolaşan yabancı ülke savaş gemilerinin tehdidinden uzak tutmak adına, başkent Ankara olacaktı. Bu kalıcı transfer, var olan dengeyi önemli ölçüde bozacak bir adımdır ve ülkenin toplam nüfusunun 1/10'unu barındıran İstanbul'u yönetmede büyük zorluklar doğuracaktır. Bu yüzden, Ankara'nın uzun süreli yönetim merkezi olmayı sürdüreceği şüpheli görünmektedir*" (Satan, 2012, s.21, 24-25).

İngiliz yetkililer, Ankara'nın resmen başkent ilan edilmesi geçici bir durum olarak kabul etmekte ve nihayetinde bu karardan vazgeçilip İstanbul'a dönüleceğine dair yaygın bir inanca sahipti.⁹ İngilizler başkent Ankara'nın en inatçı destekleyicisi olarak Mustafa Kemal Paşa'yı görmekteydi. Bu nedenle Ankara'nın başkent olarak kalması siyasi gidişata bağlı olarak

⁸ İstanbul'daki Yüksek Komiser Horace Rumbold daha önce kesilen Lozan görüşmelerinin 23 Nisan 1923'te yeniden başlaması üzerine İngiltere baş delegesi olarak Lozan'a gitmiş yerine de vekâleten Nevile Henderson görevlendirilmişti (*The Times*, "Dışişleri Bakanlığı Listesi", 1 Ocak 1923, s.16; *The Times*, "İngiliz Delegasyonu", 19 Nisan 1923, s.11; *The Times*, "İngiliz Delegeleri Lozan'da", 23 Nisan 1923, s.12).

⁹ İngiltere, Ankara resmen başkent ilan edilmeden 3-4 ay önce Fransa, Almanya, ABD, İtalya ve Japonya'yı etkileyip Ankara'nın başkent olması durumunda İstanbul'da kalmak ve Türkiye'ye karşı ortak bir cephe kurma işine girişmişti. İngiltere'nin amacı büyükelçi statüsü olursa İstanbul'da oturulması Ankara konusunda ısrar edilirse orta elçi/elçi/diplomatik temsilci gönderilmesine yönelikti (Şimşir, 1988, s.223-233). Ortak cephenin devletleri ilk başta özellikle Ankara'da kalınabilecek yer sıkıntısı dolayısıyla İngiltere ile birlikte hareket edecekler, ancak Ankara'nın gelişim sürecini çok hızlı bir şekilde tamamlamasıyla İngiltere'den uzaklaşıp Ankara'ya yerleşmeye başlayacaklardı.

değerlendirilmekteydi. Ankara'nın başkent kalma durumu İngilizlerce şüpheli görülse de kabul edilen bir gerçek vardı ki bu da İstanbul'a kıyasla Ankara'da yabancı baskısının daha az hissediliyor olmasıydı (*The Times*, "Ankara'ya Bir Yolculuk", 28 Aralık 1923, s.9).

Lozan Antlaşmasından Sonra İngiltere'nin Türkiye'deki Diplomatik Misyonu

Mondros Mütarekesi'nden sonra işgalin sürdüğü 5 yıllık süre (1918-1923) zarfında Türkiye teknik açıdan İngiltere'ye karşı düşman devlet olarak kaldı ve bu nedenle de diplomatik ilişkilerin tesis edilmesi mümkün olmadı. İstanbul'daki yüksek komiserler 'barışa geçiş' sırasında elçilik misyonunu sürdürür gibi oldular. Ancak bu tam olarak bir elçilik gibi değildi. Gerçekte İstanbul'daki görevliler giydikleri kıyafetlerle dahi diplomatik görevliden çok ordu mensuplarını andırıyorlardı. Bu durum sadece askeri önceliklerden kaynaklanmıyordu. Aynı zamanda hem savaş hem de savaş sonrası tükenmişlik, diplomatik ve konsolosluk hizmetlerinde uygun personel bulmanın aşırı zorluğunu da yansıtıyordu (Berride, 2009, s.128-129).

Lozan Antlaşması, TBMM tarafından 23 Ağustos 1923'te onaylanırken, Antlaşmanın İngiltere'de onaylanması bir yıl sonra, 6 Ağustos 1924 tarihinde gerçekleşti. Bu süre sadece yeni Türk devletini rahatsız etmemiş aynı zamanda İstanbul'daki İngiliz Diplomatik Temsilciliğinin de işini zorlaştırmıştı. Komiserliğin öncelikli problemlerinden ilki kendisiyle işbirliği yapmış ya da tercümanlık görevinde bulunmuş, kimlik olarak İstanbul Hükümeti'ne yakın olanların durumunun ne olacağı konusuydu. İkincisi İngiltere'nin Türkiye'deki düzenli diplomatik misyonunu nasıl konumlandıracağıydı. İkinci soru için farklı cevaplar verilmekteydi. Bazıları Türkiye'deki büyükelçilik statüsünün sürdürülmesi taraftarıyken bazıları bu statünün orta elçilik konumuna düşürülmesini savunuyordu. Komiserliğin üçüncü problemi ise İngiliz diplomatik misyonunun -statüsü ne olursa olsun- İstanbul'da mı yoksa Ankara'da mı ikamet etmesi gerektiği ikilemiydi.

1924 yılının sonuna doğru İstanbul'daki İngiliz temsilciliğinin baş tercümanı/dragomanı Andrew Ryan İstanbul'dan ayrıldı. O dragomanlıkta eşyalarını toplarken, dragomanlık ofisi için yeni koşullarda çoğu işe yaramayan belgelerle dolu bir büro tanımlaması yapmaktaydı (Ryan, 2015, s.216). Lozan Antlaşması ile oluşturulan yeni düzende bu belgeler işe yaramayacaktı. Ryan'ın işe yaramayacak dediği belgelerin çoğunlukla kapitülasyonlara dair olduğu anlaşılmaktadır. Nihayetinde kapitülasyonların kaldırılmasıyla İngiltere, Türkiye'deki faaliyetlerini bir müddet dondurma kararı aldı ve bu süreç zarfında da elçilik faaliyetlerini

Levant Konsolosluk Hizmeti¹⁰ aracılığıyla yürütmeye başladı. Levant servisi hizmetlilerine diplomatik unvan ve rütbeler verildi. Bunların görevi tercümanlık ve istihbarat benzeri görevlerdi. Ancak özellikle düşmanlık durumunun ortadan kalkması dolayısıyla ortaya konulan sistemin devam etmesi mümkün görünmüyordu (Berride, 2009, s.140).

İngiltere'nin Ankara'ya Yerleşme Süreci: "Kabulleniş"

İngiltere her ne kadar Ankara'ya tavır alıp önce TBMM'yi tanımamaya, ardından yeni başkenti kabullenmemeyi bir politika haline getirirse de dünyanın diğer devletleri Ankara'yı başkent olarak kabul etmeye başlanmıştı. Nitekim müttefik bloğunun direnişe devam etmesine rağmen Ankara'da Meclis açıldıktan kısa bir süre sonra bazı ülkeler temsilciliklerini açtı yani Ankara'yı resmen tanıdı. Ankara'ya ilk elçiyi 15 Aralık 1920'de Sovyet Rusya atadı (Şamsutdinov, 1999, s. 201; Kaya, 2014, s.115). Rusya'yı 27 Aralık'ta temsilci gönderen Gürcistan takip etti (Kavrelişvili, 2013, s. 28-29). Ankara'da benzer şekilde bu devletlere diplomatik temsilci göndermişti.

İngiltere'nin 1924'te sadece Madrid, Tokyo, Washington, Berlin, Brüksel, Rio de Janerio, Roma ve Paris'te büyükelçilikleri vardı. Savaş döneminde yaşanan düşmanlık dolayısıyla Türkiye için düşünülen küçültülmüş bir İngiliz temsilciliğiydi. Ancak barış antlaşmasının imzalanmasından sonra bu görüş değerini kaybetmeye başlamıştı. Ayrıca Fransa ve İtalya gibi ülkelerin de Türkiye'de büyükelçilik açma düşünceleri İngiltere'yi konuyu yeniden düşünmeye sevk etmişti. Lord Curzon'un çok güvendiği Doğu Bölümü Müdürü Lancelot Oliphant, sadece kurulacak bir büyükelçiliğin Türklerin gözünde yeterli prestiji sağlayacağı görüşündeydi (Berride, 2009, s.141). Alt basamakta yapılacak bir diplomatik görevlendirmenin Türkiye'yi memnun etmeyeceği ve sağlıklı ilişkiler kurulmasını engelleyeceği aşikârdı.

İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komiseri Rumbold, Lozan Antlaşması'nın onaylanmasından sonra komiserliklerin elçiliğe dönüşeceğini düşünmekte ve Londra'da itimatnamesinin hazırlanmasını isteyip kordiplomatiğin (bir devlet nezdindeki diplomatların tümü) duayeni olmayı umuyordu (Criss,

¹⁰ Levant Konsolosluk Hizmeti: Levant kelime anlamı olarak sınırları tam olarak belli olmasa da Doğu Akdeniz (Türkiye, Yunanistan, Mısır, Suriye, Lübnan, İsrail) ülkelerini kapsayan coğrafi terimdir. Bu bölgede ticaret yapmak için İngilizler Levant Company/Kumpanyası isimli bir anonim şirket kurmuşlardı. Şirket özellikle 16. yüzyıldan itibaren kapitülasyonların da etkisiyle büyümeye başlamış ve aynı zamanda şirketin başkanı bazı bölgelerde büyükelçilik görevini de üstüne almıştı. Ayrıca İngiliz elçi ve diplomatların ücretleri şirket tarafından ödeniyordu. Levant Konsolosluk Servisi, 19. yüzyılın başlarında İngiliz konsolos ağının bir parçası olarak Osmanlı İmparatorluğu, Balkanlar ve Ortadoğu alanlarında çalışmaktaydı. 1825 yılında şirketin faaliyetlerine son verildi. Levant Şirketinden kalan görevliler konsolosluk hizmetlerine dâhil edilerek yapısal bir büyüme sağlandı. Levant Konsolosluk Hizmeti 1934'te Genel konsolosluk hizmetiyle birleştirildi (Wood, 2013; Rosedale, 1904; Kirk-Greene, 2000, s.80-81). İngiltere, Levant Kumpanyası'nın yabancı dil ve ticareti iyi bilen elamanları sayesinde bir hazır bulunmuşluktan faydalanıp diplomatik ilişkilerini masrafsız bir şekilde yürütebiliyordu.

2008, s.112). Rumbold'un düşüncesi kısmen doğrudu, komiserlikler yerlerini diplomatik temsilciliklere bırakıyordu ama İngiltere Rumbold'un yerine 22 Ocak 1924'te Ronald Charles Lindsay'ı İstanbul'a diplomatik temsilci olarak atadı (*The Times*, "İstanbul'da İngiliz Büyükelçiliği", 22 Ocak 1924, s.12; *The Scotsman*, "İstanbul'daki İngiliz Temsilciği", 22 Ocak 1924, s.3). Lindsay 12 Şubat'ta İstanbul'a ulaştı ve Bay Henderson ile elçilik mensuplarınca Sirkeci İstasyonu'nda karşılandı (*The Times*, "Bay Lindsay Türkiye'ye Ulaştı", 13 Şubat 1924, s.13).

Şubat 1924'te Lindsay, İstanbul'a gelişinden kısa bir süre sonra, diğer diplomatik temsilciler gibi kendisini baskı altında hissetmeye başlamıştı. Çünkü Türk Hükümeti, yabancı elçiliklere Dersaadet Murahhası Adnan Bey'i görevden alarak onun yerine sadece posta işleriyle uğraşacak bir memur ataması yapacağını ifade etmişti (Berride, 2009, s.145). Bu durum İstanbul'daki elçilikler tarafından tehdit olarak algılandı. Nitekim Adnan Bey'in görevden alınacağına dair haberler, Mart 1924'ün ilk haftalarında basında çıkmaya başlamıştı. Lindsay da konuyu Adnan Bey ile görüşmüş ve Adnan Bey ona konu hakkında bilgi sahibi olmadığını söylemişti. Bununla birlikte Türk Hükümeti beklenen adımı attı ve Temmuz 1924'te İstanbul Dersaadet Murahhası olarak Hariciye Vekâleti Hukuk Müşaviri Nusret Bey'i atadı. Nusret Bey, diplomatik olarak orta elçiye denk olarak ifade edilmişti (BCA, Yer No: 30-18-1-1, Fon Kodu:10-32-18, 27.07.1924; Selçuk, 2013, s. 63-64). Böylelikle İstanbul'da Dersaadet Murahhaslığının temsil düzeyi düşürülerek elçilerin Ankara'ya gelmeleri gerektiği mesajı veriliyordu.

Lindsay, İngiliz Dışişleri Bakanlığına yeni başkenti kısa ve düzenli aralıklarla ziyaret etmeyi önerdi. Bu aşamada herhangi bir bina inşa edilmeyip, bunun yerine otel ya da demiryolunda bir vagon tercih edilecekti (Berride, 2009, s.145). Lindsay'ın düşüncesi böyleyken İngiltere Dışişleri Bakanlığı 1924 yılı Nisan ayından itibaren elçilik faaliyetlerini yürütmek için Ankara'da bir bina arayışına başlamıştı. Yapı İşleri Bakanlığı/Bayındırlık Bakanlığı (Office of Works) bu iş için Sir Lionel Earle'yi görevlendirmişti. Lindsay, 7 Mayıs 1924'te Earle ile temasa geçerek dikkat etmesini istediği bazı hususları yazılı olarak bildirdi. Buna göre; *"evin/binanın adresi çok basit bir şekilde ifade edilmeliydi. Siyasi açıdan bakıldığında bina büyükelçilikten ziyade dışişleri bakanı Ankara'yı ziyaret ettiğinde kullanılacak bir dinlenme evi olarak düşünülmeliydi. Bu evde bir irtibat subayı ya da başka bir görevli yarı kalıcı olarak yaşamak zorundaydı. Özel günlerde bazı odalarda kısa süreliğine de olsa 5-6 kişi fazladan kalabilmeliydi. Bina beş-on yıllık bir zaman dilimi içerisinde yarı kalıcı olarak hizmet edebilecek nitelikte olmalıydı. Nihayetinde bu süre Ankara'nın başkentlik durumunu sürdürüp sürdürmeyeceği ile ilgiliydi. Ankara'da kış ayları çok soğuk, yazları da çok sıcak olduğu için bulunacak bina iklim koşullarına dayanıklı olmalıydı. Bina için mutfak kileri ve dört basit hizmetçi gerekecekti. Belki bir çift at ve Ford marka bir araba için garaj düşünülmeliydi"*. Lindsay bu işlemlerin ne zaman tamamlanacağını bilemediğini ve nihai kararı

Londra'nın vereceğini de Earle'ye ifade ediyordu (TNA, Office of Work [Work], 10/263, 07.05.1924). Earle almış olduğu bu mektubun bir nüshasını Oliphant'a iletip, önerilen fikirlerin desteklenip desteklenmediğini sormuştu (TNA, Work, 10/263, 12.05.1924). Oliphant cevaben Ankara'da İngiltere dışişlerinin acilen bir konuta ihtiyacı olduğunu, inşaat koşulları hakkında daha fazla bilgi elde edilmesini, Bay Edward'ın (İstanbul'daki Büyükelçilik'te bulunan Yapı İşleri Bakanlığı temsilcisi) Ankara'yı ziyaret edip bir rapor hazırlamasını, yerel düzenlemeler hakkında bilgi sahibi olunmasını yazıyordu. Oliphant, yerel düzenlemelerin (kanun, yönetmelik vb.) incelenmesini özellikle vurguluyor ve Addis Ababa'da (Etiyopya) benzer bir şekilde inceleme yapılmadan hareket edildiğinden İngiltere'den sefarethane için gönderilen eşyaların geri postalandığını bildiriyordu (TNA, Work, 10/263, 14.05.1924). Oliphant'ın söylediği gibi Edwards, Ankara'ya gönderildi ve bir rapor hazırladı. Edwards raporda Ankara'da yapılacak konaklamalar konusunda bilgilendirildiğini, ancak yapılacak düzenlemeler için zamana ihtiyaç duyulacağını, pratikte bina inşa etmek yerine binanın kiralanarak kullanıma uygun hale dönüştürülmesinin daha iyi olacağını ifade ediyordu. Kabaca bir hesap çıkaran Edwards, ana inşaat, yiyecek-icecek, ulaşım, ahır ve garaj yapımı, yapıyı çevreleyecek çitler için 6-7 bin sterlin gerekli olduğunu, maliyete mühendislik, ısınma ve mobilya masraflarını katmadığını belirtiyordu (TNA, Work, 10/263, 24.05.1924).

Oliphant, 2 Temmuz'da Earle'ye acil koduyla bir yazı gönderdi. Buna göre kralın Ankara'da konaklama için inşa edilecek yapının sadece diplomatik sekreter ve elçilik mensuplarınınca değil aynı zamanda büyükelçinin İstanbul'dan Ankara'ya yapacağı periyodik ziyaretler için de ihtiyaçları karşılayabilecek nitelikte olmasını emrettiğini yazıyordu. Ayrıca yapım işleri için planlanan paranın bu mali yılın sonunda temin edilebileceği ancak Türkiye'deki politik gelişmeleri görene kadar tam anlamıyla bir yerleşim yapmanın mümkün olmadığı belirtiliyordu. Ayrıca Oliphant, Lindsay'ın yakında Londra'da olacağına dair mektup aldığını, gelişmeleri yüz yüze konuşacağını yazıyordu (TNA, Work, 10/263, 02.07.1924).

İngiltere Dışişleri Bakanlığı, Hazine Bakanlığı ve İstanbul'daki temsilci Lindsay arasında temmuz ayı boyunca yazışmalar yapılmış, Lordlar Kamarası'nın ise yerleşim konusunda kısa sürede karar vereceği Oliphant tarafından Dışişleri Bakanlığına bildirilmişti. (TNA, Work, 10/263, 15.07.1924). Parlamento ise 7 Ağustos tarihli bir kayda göre Ankara için planlanan yapıya onay vermişti. Bu onay İstanbul Büyükelçiliğine telgrafla bildirilmiş ve elçiliğin hemen harekete geçmesi, detaylı bir inşaat planı üzerinde çalışılması, nihai planların ise İngiltere'de hazırlanacağı ifade edilmişti (TNA, Work, 10/263, 07.08.1924). Büyükelçilik, bina inşası konusunda müzakereleri üstlenmekle beraber Edwards bir danışman olarak Bayındırlık Bakanlığına gerekli süreleri içeren bir rapor hazırladı. Buna göre inşa için gerekli süreler şöyleydi:

Çizim, şartname, ihale: 3 Hafta

İngiltere'de inşaat: 6 Hafta

İngiltere'den nakliyat: 7 Hafta

Limandan Ankara'ya taşıma, beton zeminin hazırlanması, inşaat başlanılması, konutun teslimi: 8 hafta

İnşaatın tamamlanması için gereken minimum süre toplamı: 24 hafta.

Edwards bu süreleri hesaplarken her şeyin yolunda gitmesi durumunda böyle olabileceğini yazıyordu. Ancak Ankara'da kalifiye işçi bulma sorunu, işçilerin Ankara'ya gitme konusundaki isteksizlikleri, Türk demiryollarındaki aksaklıkları hesaba katmadığını ifade ediyordu (TNA, Work, 10/263, 15.08.1924). Ankara'da inşa edilmesi düşünülen bu yapıyla ilgili olarak Henderson, Dersaadet Murahhası Nusret Bey'le görüşmüş, Nusret Bey de durumu İsmet Paşa'ya iletmışti. Henderson, 19 Ağustos 1924'te Dışişleri Bakanı Ramsay Macdonald'a gelişmeleri bildirip Nusret Bey'in Türk Hükümeti'nin bu durumdan mutluluk duyacağını kendisine söylediğini aktarmaktaydı. Diğer taraftan Edwards'ın raporuna göre en uygun koşullarda bahar aylarında inşaatın başlaması gerekecekti. İnşaatın yapılacağı arazi görüldükten sonra ilgili birimin/bakanlığın onayı ile işlemler başlayacaktı. Henderson bu koşullarda Lindsay'ın, Eylül ayı sonlarında Ankara'ya itimat mektubu sunmaya gitmesinin arazi seçimi için de iyi bir fırsat doğuracağını düşünmekteydi (TNA, Work, 10/263, 19.08.1924).

The Times gazetesi Ağustos ayında İngiliz Hükümeti'nin, Türk makamlarından Ankara'da bir temsilcilik (metinde legation) binası inşa etmek için uygun bir arazi talep ettiğini, Türk makamlarının da arazi konusunda söz verdiğini yazıyordu. Binanın göreceli olarak mütevazı, kalıcı olarak diplomatik sekreter ve başkonsolosun ikamet edeceği düzeyde olması düşünülmüyordu. Elçilik personelinin büyük kısmı yine İstanbul'da kalacaktı. Gazete haberinde Türk Hükümeti'nin Ankara'ya taşınmasından itibaren İstanbul'daki güçlerin zorluk çektiğini ifade ediyordu. Ankara tam olarak Avrupa şehri olarak görülmediğinden yeni binalar inşa etmenin maliyetli olacağı, nitekim Almanya'nın bu sorunu 12 odalı taşınabilir bir bungalow ile çözdüğü yazıyordu.¹¹ (*The Times*, "Ankara İçin Diplomatik Temsilcilik", 28 Ağustos 1924, s.9).

¹¹ Alman Elçisi Nadolny 15 Haziran'da güven mektubunu sunmak için trenle İstanbul'dan Ankara'ya gitmişti. Nadolny anılarında Ankara'da kalacak bir otel olmadığı için trenin vagonunda konakladığını yazıyor. İsmet Paşa ile görüşen Nadolny, Türk-Alman ilişkilerinin bir an önce başlaması için büyükelçilik binasının hemen yapılmasını istediğini ve elçilik mensuplarının da kısa sürede İstanbul'da olacağını söylemiştir. İsmet Paşa'da büyükelçilik için gerekli araziye vermeye hazır olduklarını ifade etmiştir (Dağlı, 2013, s.37). Yeni Alman elçisi Herr Nadolny 23 Haziran 1924'te İstanbul'a ulaşmış ve Ankara'ya taşınmayı umduğunu ancak henüz uygun bir yapı bulunamadığını ifade etmiştir (*The Times*, "İstanbul'da Alman Elçiliği", 23

Lindsay'ın, 1924 yılının Eylül ayı içerisinde Ankara'ya giderek Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal'e itimat mektubunu sunması planlanmıştı. İngiltere Bayındırlık Bakanlığı da 6 Eylül 1924'te Edwards'a telgrafla Lindsay ile Ankara'ya gitmesi konusunda hazırlık yapması talimatını vermişti (TNA, Work, 10/263, 06.09.1924). Ancak Lindsay 1925 Mart ayına kadar Ankara'ya gitmeyecekti. Bu duruma Kasım ayı içerisinde TBMM'de yabancı temsilcilerin konut sorununun görüşüleceğine dair haberlerin etki ettiği anlaşılmaktadır. Nitekim Henderson, 17 Eylül'de Dışişleri Bakanı Macdonald'a gönderdiği yazıda bu durumdan bahsetmekte ve Almanların Ankara'daki faaliyetleri üzerinde durmaktaydı. Buna göre Almanlar Cumhurbaşkanı Köşkü'nün bulunduğu Çankaya'da 17.000 Türk lirasına (2000 sterlin) yer almaya hazırlanıyordu. Ancak Henderson, Alman Büyükelçisi Nadolny ile görüşüp Türk Hükümeti'nin yabancı elçiliklere arsa hibi konusunu tartışıp¹² Türk Hükümeti bir girişimde bulunana kadar beklemesi yönünde telkinde bulunmuştu. Nihayetinde Nadolny de bekleme kararı almıştı. Bu gelişmeler öncesinde Alman Hükümeti gerekli olan ahşap malzemeleri İstanbul'a göndermiş, bunlar Haydarpaşa Tren İstasyonu'nda bulunan depolara yerleştirilmişti. Diğer taraftan Henderson aynı yazısında Fransa'nın 1924 yılının başında Albay Mougin'i temsilci olarak Ankara'ya gönderip arazi seçimi konusunda çalışma yürüttüğünü de ifade etmişti. Albay Mougin "Fransa ile Türkiye arasındaki siyasi ve ekonomik ilişkilerin yeniden başlatılması" için Ankara'ya gönderilmişti.¹³ Henderson, Fransız Büyükelçi M.Frank Bullion buraya atanmadıkça böyle bir gelişme olacağını düşünmediğini yazıyordu (TNA, Work, 10/263, 17.09.1924). Fransızlar da Ankara'daki gelişmeleri yakından takip etmekte, hatta bazı Fransız gazete muhabirleri 1924 yılının sonlarına doğru bizzat Ankara'ya gelip gözlemlerini kaleme almaktaydı. Böyle bir seyahatini haber eden Berthelet,

Haziran 1924, s.11). Almanya Hükümeti, hizmet binası sorununu 12 odalı portatif bir bungalow göndererek çözmüştü. Nadolny, büyükelçilik binasının hemen yapılması konusundaki ifadelerine rağmen Henderson, Dışişleri Bakanı Ramsay Macdonald'a, Nadolny ile görüştüğünü onun Berlin'den meslektaşları ile birlikte hareket edip dikkatli olması konusunda talimat aldığını, ayrıca onun İsmet Paşa'ya süreç konusunda sabırlı olunmasını tavsiye ettiği yönündeki konuşmalarını bildiriyordu (TNA, Work, 10/263).

¹²1925 yılı genel bütçe görüşmelerinde yabancı elçilikleri ilgilendiren çok önemli bir karar alınmıştır. Buna göre Türkiye Cumhuriyeti ile barış imzalayan yabancı devletlere, Bakanlar Kurulu kararıyla sefaret ve konsolosluk inşa etmeleri için arsa hibe edilecekti. Ayrıca Ankara'da inşa edilecek sefarethane ve konsolosluklar için yurt dışından getirilecek inşaat malzemelerinden gümrük vergisi alınmayacaktı ("1341 Senesi Muvâzene-i Umûmiyye Kânunu", 1341/1925, s.116). Arsa hibi Türkiye'ye pahalıya mal olsa da dışişleri görevlileri diplomatik ilişkilerin normale dönmesini hızlandıracağından/sağlayacağından bu yatırımı geleceğe atılmış çok faydalı bir adım olarak görmekteydi (Kezer, 2012, s.264).

¹³ Fransa'nın Ankara Büyükelçiliği resmi internet sitesinde Cumhuriyetin İlanı'ndan yalnızca birkaç gün sonra Fransa'nın Ankara'daki resmi temsilcisi Albay Mougin'e Türk Hükümeti'nin arsa seçimi konusunda on bir arsa içerisinde seçim yapmasını teklif ettiğini yazmaktadır. Ancak Fransızlarda Osmanlı başkentinde kalma taraftarı olduğundan bu teklifi cevapsız bırakmıştı (Fransa'nın Ankara Büyükelçiliği, 2017).

yeni başkent Ankara'yı tozlu, kirli ve iç karartıcı olarak tasvir etmekteydi (*L'echo de Paris*, "Yeni Türkiye", 17 Ekim 1924, s.1).

Almanya, İngiltere'nin gelişmeleri beklemesine yönelik telkinine sadece bir ay dayanabildi. Lindsay'ın, Dışişleri Bakanı Macdonald'a gönderdiği 15 Ekim 1924 tarihli yazıya göre Almanlar, Ankara'da açacakları elçilik için bir arazi satın almışlardı. Nadolny, Haydarpaşa'daki ahşap malzemelerin depo ücreti için büyük meblağlar harcamak zorunda kaldıklarından böyle bir seçim yaptıklarını ifade ediyordu. Lindsay'a göre ise Almanların bu hamlesi diğer tüm elçiliklere arsa hibesi durumunu tehlikeye düşürmüştü. Ayrıca Almanların araziye 16 bin Türk lira ödemesi Lindsay tarafından eleştirilmekte ve Ankara gibi uzak ve gelişmemiş bir banliyöde verilen miktar çok görülmekteydi. Yine benzer şekilde Polonyalı meslektaş ile görüştüğünü ifade eden Lindsay, Ankara'da bazı nüfuzlu kişilerin arsa spekülasyonu yaptığını yazmaktaydı¹⁴ (TNA, Work, 10/263, 15.10.1924).

Yabancı temsilciliklerin Ankara'ya yönelmesi İngiliz basınının da gündemindeydi. 5 Kasım 1924 tarihli *The Times* Ankara'ya taşınma düşüncesinin ertelendiğini yazıyordu. Gazete büyük güçlerin diplomatik personellerini İstanbul'da tutmasına rağmen gönülsüzce de olsa Ankara'ya doğru hareket etmeye başladıklarını ifade ediyordu. İstanbul'daki Dersaadet Murahhaslığı postacı ya da telefon operatöründen başka bir şey olarak görülmüyordu. Ancak büyük güçlerin Ankara yaşanabilir bir yer olana kadar taşınmayı reddetmeleri kuvvetle muhtemeldi. Diğer taraftan bu güçler Mustafa Kemal Paşa hayatta olduğu müddetçe İstanbul'un yeniden başkent olma şansı kalmadığı gerçeğiyle karşı karşıyaydılar. Bu arada bu güçlerin temsilcileri, temsilciliklerini barındırabilecek araziler için teker teker müzakerelere başlamıştı. Belli ki elçiler Pera'da görevlerini sürdürmelerine rağmen gerçek diplomatik fikir alışverişlerini Ankara'ya giderek aramak zorunda kalacaklardı (*The Times*, "İstanbul'da Erteleme", 5 Kasım 1924, s.13).

Lindsay, 15 Kasım 1924'te Ankara'ya gidip bir rapor hazırlayan Büyükelçilik Ticaret Sekreteri Colonel Woods ve Yurtdışı Ticaret Bölümünden C. Farrer'in Ankara hakkındaki görüşlerini Macdonald'ın yerine Dışişleri Bakanlığı koltuğunu devralan Austen Chamberlin'e bildiriyordu. Bu rapor, 1924 yılı "Kasım Ayında Ankara'daki Yerel Koşullar" başlığıyla gelecekte Ankara'yı ziyaret edecek İngiliz yetkililere yardımcı olunabilmesi umuduyla hazırlanmıştı. Rapora göre Ankara konaklama noktasında sıkıntılı bir yerdi. Evkâf topraklarında iddialı bir bina¹⁵ inşaatı devam etmekle beraber bölgede ismine yaraşır bir otel yoktu. 3 küçük işletme bulunmaktaydı: Sebat Otel, Otel Ankara ve Anadolu Oteli. Oda şartları, yatak, çarşaf vb. hiçbir şey

¹⁴ Ankara'da iş kapma ve arsa spekülasyonları konusu romanlarda dahi yerini almıştı (Karaosmanoğlu, 2010, s.102-106).

¹⁵ Bahse konu görkemli bina inşaatı Ankara Vakıf Oteli'ne (Ankara Palas) aitti.

kesinlikle arzulanan boyutta değildi. Ankara şehrinin kuzey tarafı hariç hemen hemen her tarafında sıtma hastalığı görülmekteydi. İngiliz temsilciler Ankara'da Amerikan irtibat subayı Shaw ve Osmanlı Bankası Müdürü Bugetti ile ikamet yeri konusunda fikir alış verişi yapmışlardı. Bu şahıslara göre seçilecek en iyi alan Kazım Karabekir Paşa'nın evi ile askeri hastaneye yakın bölgeydi. Bu bölgenin avantajı sıtma hastalığının bulunmamasıydı. Ama Çankaya'ya ve diğer yabancı elçiliklere çok yakın bir bölge değildi. Asıl dezavantaj ise şehrin dışında kalan yol kısmıydı ve küçük bir arabaya ihtiyaç duyulmasıydı (TNA, Work, 10/263, 15.11.1924).

1924 yılının Aralık ayında The Times, Ankara ile ilgili uzun bir haber yapmıştır. Bu haberde Ankara'da on iki ay içerisinde kayda değer değişiklikler yapıldığı, yeni inşaatların hızla yükseldiği, aydınlatma sisteminin iyi bir hal aldığı, sokaklarda bulunan çöp yığınlarının temizlenmeye başlandığını yazmaktaydı. Haberde dikkat çeken diğer bir nokta ise yabancı sermaye konusuydu. Türkiye'nin yeni başkentinin inşa sürecinde Almanların önemli bir rol üstlendiği ifade edilmekteydi. Ancak bu önemli rol üstlenmenin ikinci bir "Enverland" hadisesi olmadığına altı çizilmekteydi. Almanlar, Türklere kredi vermekten çekinmiyorken İngiliz firmaları ise daha çekimserdiler. Oysa gazete tartışılan birçok kamu teşebbüsü imtiyazlarını İngilizlerin, Almanların, Fransızların ve İtalyanların paylaşmamasında hiçbir sakınca görmüyordu (*The Times*, "Türk Başkenti", 22 Aralık 1924, s.9).

İstanbul'daki İngiliz temsilcisi Lindsay, Kral V.George'nin talimatıyla 1 Mart 1925'te Türkiye Büyükelçisi olarak atandı (*The London Gazette*, "Dışişleri Bakanlığı", 6 Mart 1925, s.1602). Lindsay, Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa'ya itimatnamesini sunmak üzere 15 Mart'ta Ankara'ya gitti. Lindsay ve erkânı Ankara'da geçirecekleri zaman içerisinde tren istasyonunda bulunan hususi vagonlarında kalacaklardı (*Hâkimiyet-i Milliye*, "İngiliz Sefir-i Kebir", 16 Mart 1925, s.1). Lindsay, 16 Mart 1925'te itimat mektubunu Cumhurbaşkanı'na sundu ve taraflar karşılıklı demeçlerde bulundular (*Hâkimiyet-i Milliye*, "Mister Lindzay Reiscumhur Huzurunda", 17 Mart 1925, s.1; *The Times*, "Ronald Lindsay Ankara'da", 18 Mart 1925, s.13). Bu ziyaretten kısa bir süre sonra Türk Hükümeti, büyük güçlere bir nota verdi. Notada büyükelçilerin başkentte ikamet etmesi gerektiği, uluslararası hukuk geleneğine göre de bu durumun böyle kabul edildiği üzerinde duruluyordu. Ayrıca Büyük güçlere Ankara'da temsilciliklerini inşa etmek için arazi sunulduğu hatırlatılıyordu. İstanbul'daki mevcut delegasyonun (Dersaadet/İstanbul murahhaslığı) görev süresinin ne kadar süreceğinin belirsiz olduğu ifade edilerek kaldırılacağına dair sinyaller veriliyordu. Nota elçiliklerin taşınmasının mümkün olan en kısa süre içerisinde gerçekleşmesi yönünde bir umut ifadesi ile bitiyordu (*The Times*, "Türkiye ve Yabancı Elçilikler", 23 Mart 1925, s.13;). Bu süreç zarfında tam bir notalar ve muhtıralar savaşı yaşanmaya başladı. Bir tarafta Türkiye diğer tarafta

İngiltere, Fransa ve İtalya vardı. Beş ay içerisinde yirmi nota alınıp verildi. Türk Hükümeti, Ankara'nın başkent olarak kalması konusunda kesin kararlıydı ve İstanbul'daki Dersaadet Murahhaslığı bir gün kaldırılacağını bildiriyordu.¹⁶ Dolayısıyla Ankara'da oturmadan siyasi işlerin görülmeyeceği mesajı kibarca büyük güçlere iletliyordu. (Şimşir, 1988, s.296-297, 309-320).

İngiliz Büyükelçilik Binasının İnşası

Lindsay, İngiltere'nin Ankara'da kalıcı bir konuta duyulan ihtiyacının giderek artacağına dair görüşlerini 25 Mart 1925'te Dışişleri Bakanı Austen Chamberlin'e ilettili. Lindsay, 15 Mart'ta Ankara'ya ulaşılır ulaşmaz konuyu Türk Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü (Aras) Bey ile görüştüğünü ve 17 Mart'ta Tevfik Rüştü Bey'in kendisini sözlü olarak bilgilendirdiğini de yazmaktaydı. Türk Dışişleri Bakanı büyükelçilikler ve temsilcilikler için arazi seçimi, seçilen bölgelerin belirli alanlar dışında olması durumunda kamulaştırma ve ilgili arazinin mülkiyeti gibi konularda kanunî düzenlemeye ihtiyaç duyulduğunu söylemekteydi. Büyükelçi, vakit geçirmeden Ankara'da kalınabilecek uygun bir evi gözüne kestirdi. Bu alanın Çankaya bölgesindeki en uygun alan olduğunu ifade eden Lindsay bölgeyi meyve bahçeleri ve üzüm bağları arasında küçük çiftlik evlerinin bulunduğu bir alan olarak anlatmaktaydı. Ancak Lindsay, Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa'nın yabancı temsilciliklerin bu bölgede kurulması dolayısıyla diğer bölgelerdeki şartlar değişmeden ağırlığın Çankaya'ya kaydırılmasından endişe duyduğunu da yazmaktaydı. Büyükelçi, Çankaya'ya Ankara'dan yüksek bir yol ile ulaşıldığını ve Cumhurbaşkanı'nın da Çankaya'da ikamet etmesi dolayısıyla kamu güvenliği açısından bölgeyi korunma ihtimali en yüksek alan olarak anlatmaktaydı. Lindsay, Almanların ve Rusların kendi beğenmiş olduğu arazinin yaklaşık bir mil uzağında temsilciliklerini inşa etmeye başladıklarını ve şüphesiz diğer elçiliklerin bölgede arazi kapmaya çalışacaklarını söylüyordu. Lindsay'a göre Çankaya'da en önemli problem su temin etme sorunuydu. Suyu ulaşmak için zemini 6-7 metre kazmak gerekiyordu ama suya ulaşmak için Ruslar 15 metre, Almanlar ise 24 metre kazmak zorunda kalmışlardı. Bir günde yaklaşık 6 metreküp su elde edilebilmekteydi. Lindsay, seçilen alanın özellikle bahar aylarında su temini konusunda sorun yaşatmayacağını düşünüyordu. Beğenilen alan Ankaralı bir tüccar olan Hacı Kerim'e ait bir araziydi. Arazi üzerinde kullanışlı olmayan, yıkılmak üzere olan bir çiftlik evi de bulunmaktaydı. Mevkiinin güneyinde açık bir plato yer alırken, aşağı kısımlar orta yükseklikte yamaçlara sahipti. Plato dışındaki tüm bölge üzüm bağları ve meyve ağaçları ile kaplıydı. Bölgede fazlaca araştırma yapma şansı bulamadığını ifade eden Lindsay, ilgili alanın tahminen 7-8 dönümlük bir mevkii

¹⁶ Dersaadet Murahhaslığı 1927 yılının ortalarında kaldırıldı.

olduğunu belirtmekteydi. Bu mevki Cumhurbaşkanı Köşkü'nün yaklaşık yarım mil altında yer almaktaydı. Büyükelçi bu mevki için diğer elçiliklerin de başvurabileceğini hatta başvuru yaptıklarını düşünerek Dışişleri Bakanlığında yetki beklemeden konuyu Dersaadet Murahhası Nusret Bey'e ilettiğini yazmaktaydı. Ayrıca Lindsay, Nusret Bey'e elçiliklerin Ankara'ya taşınmasına yönelik verilen Türk notasına İngiliz Hükümeti'nin hiçbir şekilde mani olmaması için çabalayacağını söylemiştir. (TNA, Work, 10/263, 25.03.1925). Lindsay, Nusret Bey aracılığıyla ilgilenilen araziye ulaşmayı hesaplıyor olsa da bu durum gerçekleşmedi. Nitekim 8 Nisan 1925 tarihli İstanbul Büyükelçiliğinden Bayındırlık Bakanlığına (Sir L.Earle'ye) gönderilen yazıda Hacı Kerim arazisine ilişkin olarak Türklerden hiçbir resmi cevap alınmadığı belirtiliyordu. Bu arazinin Cumhurbaşkanlığına tahsis edildiğine dair güçlü emareler bulunduğu ve dolayısıyla bu araziden vazgeçilmesi durumunda kalınabileceği yazılmaktaydı. Bu nedenle Mayıs ayı içerisinde Ankara'ya gitmeyi düşünen Lindsay, yanına konunun uzmanlarını da alarak alternatif alan arayışında olacağını söylüyordu (*The Sunday Times*, "Türkiye'deki İngiliz Elçiliği", 31 Mayıs 1925, s.15). Bölge olarak yine Çankaya düşünülmekte ve yeterli sayıda personelin rahat edebileceği geniş bir arazi olması istenmekteydi. Diğer taraftan arazi üzerindeki evde ikamet edecek evli bir çiftin olması avantaj olarak görülmekteydi. Çünkü Lindsay, böyle bir çiftin ihtiyaçlarını (özellikle yemek ihtiyacı) kasabaya çok fazla gitmeden halledebileceklerinden sıtma hastalığına yakalanmamak için iyi bir tedbir olacağı görüşündeydi. Ancak durum çiftin çocukları için zor olacaktı ve böyle bir yerde yaşamak isteyen genç bir ailenin bulunması kolay değildi.

Su kaynağının nasıl temin edileceği (su pompalamak ya da elektrik motoru) seçilecek mevki ile alakalıydı. Ayrıca bu yazı diğer elçilik binalarının Ankara'da mevcut durumuyla ilgili bilgiler vermekteydi. Buna göre; Almanlar: Çankaya yolundaki dik yokuşta ahşap bir evde bulunmaktaydı. Buranın birinci katında iki oturma odası, bir yemek odası, bir banyosu ve büyükelçi süitine ek olarak küçük bir sekreter odası yer almaktaydı. En üst katta elçi için konaklama alanı vardı. Taş ve çimento ile örülü bodrum katı iyi durumdaydı. Bu alanda iki mutfak ile küçük bir çamaşırhane yapılmıştı. Elektrikle aydınlatılan bir garaj ve uzak köşede elektrikli pompa ile çalışan bir kuyu bulunmaktaydı. Toplam olarak arazi 28.000 metrekareydi. Almanlar burası için 90 bin TL (10 bin sterlinin üstünde) harcama yaptıklarını ifade ediyorlardı. Ancak Alman ustabaşı ve işçiler yapılan harcamanın daha fazla olduğunu söylüyorlardı. Lindsay da daha fazla para harcadığı görüşündeydi. Hatta Lindsay'ın iddiasına göre Almanların bahsettikleri meblağ ile böylesi mükemmel bir yapı ortaya koyduklarını iddia etmelerini Latife Hanım dahi saçma bulduğunu söylemiştir. Lindsay diğer elçilik binaları ile şunları yazmıştır: "*Ruslar: Almanların aşağı tarafında 40-50 odalı büyük bir taş ev inşa ediyorlar ama bir şeyler ters gidiyor. Müteahhit ya da parasal anlamdaki sıkıntılar dolayısıyla inşaat çok yavaş ilerliyor. Duvarlar*

İngiltere'nin Yeni Başkent Ankara'yı Kabullemesi ve İngiliz Büyükelçilik Binasının İnşası

yaklaşık 15-18 feet [bir feet: 30,48 cm] yüksekliğinde. Açık alanı Almanlarınkinden çok daha küçüktü. Rus elçi şu anda misafir odası ve büyük bir yemek odası bulunan eski bir Türk evinde yaşıyor. Onun ofisleri buraya yakın eski büyük bir binada yer almaktadır.

Yunanalılar: Yağmuru önlemek için çatısı eğreti şekilde tamir edilen eski bir Türk evinde yaşıyorlar.

Polonyalılar: Ankara'nın yaklaşık 5 mil [1 Mil: 1609,344 metre] güneyindedir. Onların yeri neredeyse erişilmez bir noktadadır. Bu durum onların kısa süre içerisinde Çankaya bölgesine taşınacaklarını gösteriyor.

Fransızlar: 14 odalı bir ev için yıllık 500 sterlin kira verdiklerini söylemektedir. Bu rakam bana Nusret Bey tarafından söylendi ama ben Fransız meslektaşımın bunu onaylayacak bir bilgi alamadım. Fransızların yerinin Ankara valiliği karşısında, tam şehrin ortasında olduğu, ayrıca Fransız Büyükelçiliği için bir alan tahsis edildiği söylenmektedir.

İtalyanlar: Sadece Almanların üst tarafındaki yerleşim yeri için başvuru yapmışlar. Onlar şimdilik bu alanda gösterişsiz bir şey yapmayı düşünüyorlar" (TNA, Work, 10/263, 08.04.1925).

Hacı Kerim'in arazisinin İngiltere'ye verilmeyeceğini anlayan Büyükelçi Lindsay, Ankara'da yeni bir arazi bakması ve gerekli olacak eksiklikleri tespit etmesi için Edwards'ı Ankara'ya gönderdi. 19 Nisan 1925'te Ankara'ya ulaşan Edwards hemen çalışmalara başlayıp bir rapor hazırladı. Edwards hazırlamış olduğu raporunda; Hacı Kerim'in arazisi olmasa da hemen yakınlarındaki arazilerin yerleşim bölgesi olabileceğini ifade etmekteydi. Ancak Ankara'da bina yapımı konusunda birçok zorlukla karşılaşılması kuvvetle muhtemeldi. Ona göre özellikle kalifiye işçi yetersizliği ve sıtma hastalığı dolayısıyla dışarıdan getirilen işçilerin sağlıksız koşullara maruz kalması en önemli problemlerdendi. İşçilerin kalabileceği yer olmadığından inşaat sırasında onlara barakalar inşa edilmesi gerekcekti. Ayrıca taşıma maliyetleri çok yüksek olduğundan en iyi çözüm bir kamyon satın alınması olarak görülmekteydi. Edwards yapılacak ikamet alanı için en ekonomik olarak şu şekilde davranılması gerektiği görüşündeydi:

"1- Keresteyle kaplanacak üst yapı için kullanılacak malzemelerin dışarıdan getirilmesi. Bir inşaat firması ile anlaşarak belirli bir süre kalifiye işçi açığının buradan sağlanacak işçiler vasıtasıyla kapatıp tasarruf edilmesi.

2- Ustalık gerektirmeyen işler için yerel işçilerin çalıştırılabileceği.

3- İşçilerin barınacağı alanın inşa edilmesi için gerekli olan marangozlar ve diğer mekanik işler için Malta'dan komisyon vermeden çeşitli görevlendirmeler yapılabilirdi. Bu durum işçiler için avantaj olacak ve konaklamadaki problemlerin giderilmesini sağlayacak, aynı yerde kalan işçiler iyi bir ekip olacağı gibi maliyet de daha az olacaktı. Malta'da oldukça kalifiye işçiler bulunmaktaydı."

Edwards, yerel işçiler konusunda yapmış olduğu araştırmada uygun koşullar sağlayan iyi bir müteahhit bulunduğunu ifade etmekteydi. Bu kişi müteahhit olarak başarılı birkaç iş yapmış, iyi bir iş bilgisine sahip ve uzun yıllardır Ankara'da yaşayan Bay Barwell'di. Edwards, Barwell'e iyi bir ücret ödenmesi gerektiğini çünkü Ankara gibi sağlıklı koşulları bulunan bir yerde yüksek ücretin onun hakkı olduğunu söylüyordu.

Edwards, Çankaya'daki Hacı Kerim arazisinin yerine Türk Hükümeti tarafından kendilerine Bozok Mebusu Salih Bey'e ait arazinin teklif edildiğini 28 Nisan 1925'te İngiltere'ye bildirmekteydi. Bahse konu arazinin incelemesi için görevlendirilen Edwards, gözlemlerini ve eksiklikleri birkaç bölüme ayırarak detaylı raporunda şöyle anlatmaktaydı:

"1- Bölge: Çankaya, Ankara'nın 4-5 mil güneyinde ve oavadan yaklaşık 500 feet yükseklikte yer alıyor. Cumhurbaşkanı ve hükümet üyelerinin bu bölgede konutları var. Yüksek sınıf bu bölgede oturduğu için bölgenin gelişme önceliği olacaktır. Bölge yerleşim için sağlıklı ve elverişli olup, bizim binalarımız için uygun olacağını düşünüyorum.

2- Ulaşım: Çankaya'ya Ankara'dan iyileştirilmiş şose bir yol ile ulaşılmaktadır. Ben bu yolun diğer komşu mahallerden daha iyi olduğunu düşünüyorum. Yol Cumhurbaşkanı'nın ikamet ettiği yerin önünden geçiyor ve Salih Bey'in sitesi, bu yolun yaklaşık çeyrek mil uzağında yer almaktadır. Bu çeyrek millik mesafenin de bu yıl içerisinde şose olacağına dair hükümet tarafından söz verildi. Nihayetinde eğer yerleşim yeri kesin olarak elde edilirse yolun yapımı konusunda teminat alınmalıdır.

3- Su ve Zemin: Bu bahar yerleşim alanından iyi miktarda su elde edildiği anlaşılmaktadır. Ama bizim ihtiyacımızı karşılamak için yeterli olacağını sanmıyorum. Araziye 100-200 ayak (adım) mesafesi uzaklıktaki tepenin alt kısmındaki geniş platoda ihtiyacı karşılayacak suyun olduğu anlaşılmaktadır. Çalışmalar başlamadan önce iyi bir kuyu kazmak gerekecektir.

4- Sınırlar ve İrtifak Hakkı: Arazi iyi tanımlanmış sınırları olmayan açık bir yamaç şeklindedir. Bölgede 2-3 metre genişliğinde bir tümsek alan bulunmaktadır. Yaklaşık sınırların etrafı sahibi tarafından kazıklar çakılarak çevrilmiştir. Arazi sahibi bölgedeki suyun çiftçiler tarafından da kullanıldığını, onların hiçbir irtifak hakkı olmadığını söyledi ve Türk hukukunda bu anlamda bir kural olmadığını içeren bir takım belgeleri bana verdi. Bu nedenle aşağıdaki noktaların onaylanması ihtiyacı doğmaktadır:

A- Evin Tasviri: Ev esas olarak ahşap bir yapıdan oluşmaktadır. Zemin kat duvarlarının bir kısmı kâgir ama geriye kalan yarısı ahşapla çerçeveslenmiş, girişlerin iç ve dış kısmı sıvalıdır. Konaklama için oldukça yeterli. Zemin katta ve ilk katta ikişer oda bulunmakta.

B- Konaklama: Hazırlanan plan dâhilinde mümkün olduğu kadar personel için yeterli yatak kapasitesi sağlanmasına çalışıldı. Büyükelçi tarafından kullanılacak alan iki kısma ayrıldı (ziyaretleri kabul edeceği alan ve onun şahsi

kullanımına ait olan alan). İki oturma odası, üç yatak odası, sekreter evi ve konsolos yardımcısına ait bir alan. Bağımsız bir mutfak bölümü hazırlandı. Buna ek olarak görevliler için dörtte bir alan, garaj ve ahır gerekli olacaktır.

C- İnşa: Yukarıdaki yapılacaklar evi hatırı sayılır derecede konforlu hale getirmek için gerekli olacaktır. Zeminler beton ile kaplanmalı ve mutfak için gerekli olan su geçirmez çimento kullanılmalıdır. Dört-beş büyük pencere takılmalıdır. Çatı kiremitle kaplanmalı ve iç kısma keçe yerleştirilmelidir. Sivrisineklerin girebileceği tüm açıklıklar için önlem alınmalı ve kışın kullanılmak üzere bazı odalarda çift kat pencere değişikliği yapılabilir. Yağmur boşaltım borusu değiştirilmeli ve evin genel olarak elden geçirilerek küçük kusurları giderilmelidir. Böylelikle sıhhi tesisat armatürleri, lavabolar, yeterli ısınma kapasitesi vb. değişiklikler için tüm eksik parçaların temin edilmesi gerekli olacaktır. Bir de su için pompa gerekli olacaktır. Nihai montaj konusunda arazi ile ilgili yukarıda yapılacaklar noktasında hiçbir tereddüt bulunmamaktadır. Evin inşası, malzeme ithalat kısmı da dâhil edildiğinde eldeki koşullara göre 15 ay gibi bir zaman sürecektir. Bununla birlikte ev 2-3 ay içerisinde muhtemel geçici ziyaretler için kullanılabilir hale getirilebilir."

Edwards yapılan bu düzenlemelerin 5-10 yıl gibi geçici süreli olduğunu yazıyordu (TNA, Work, 10/263, 28.04.1925). Çünkü hala Ankara'nın başkent olarak kalacağına inanılmamaktaydı.

Lindsay, Edwards'ın hazırladığı rapora dair değerlendirmeleri ve yaşanan gelişmeleri 6 Temmuz 1925'te Bayındırlık Bakanlığına bildirdi. Buna göre; Büyükelçi, Mayıs ayı başlarında Ankara'dayken Türk Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Bey ile görüştüğünü ve onun Hacı Kerim arazisi problemlili olduğundan çok daha güzel bir yerin İngiltere'ye tahsis edileceğini söylediğini yazmaktaydı. Lindsay, Hacı Kerim arazisinde ısrar etse de Tevfik Rüştü Bey'in teklifini kabul etmek durumunda kalmıştı. Büyükelçi, Tevfik Rüştü Bey'e bölgede incelemelerde bulunması için Edwards'ı göndereceğini söylemiş ve durumu İngiltere Bayındırlık Bakanlığına rapor etmişti. Lindsay'a teklif edilen arazi Hacı Kerim arazisinden çok az aşağıda konumlanmış Bozok (Yozgat) Mebusu Salih (Bozok) Bey'e aitti. Ayrıca arazinin üst kısmında Salih Bey'e ait iki katlı ahşap bir ev de bulunmaktaydı. Teklif edilen araziye gören Lindsay bölgenin avantaj ve dezavantajlarını şöyle belirtmekteydi: "Avantajlar: Biz arazi üzerindeki eve hemen sahip olabiliriz. Bizim Ankara'da bütün görkemli halimizden yoksun bir başlangıç yapmamız gerekirse, mevcut arazide inşa edilmiş olan ev bunu yapma noktasında ihtiyacı karşılayacaktır. Ben daha iyi bir yerleşim yerine sahip olabileceğimizi düşünmüyorum.

Dezavantajlar: Salih Bey'in evinin çok iyi durumda olduğunu söyleyemeyiz. Diğer taraftan siyasi belirsizlik durumu maddi olarak buraya yapacağımız yatırımları biraz kumar haline dönüştürebilir (yapılacak yatırımlar başkentini değiştirmesi durumunda boşa gidecektir). Edwards raporunda Ankara'ya eninde sonunda bir "diplomatik temsilci" gönderilmesinin kabul edilmesi gerektiğini belirtiyor. Ben

şimdilik bunu çok uzak bir düşünce olarak görüyorum ama Edwards'ın önerilerinde Ankara'nın bir gün daimi ikametgâh olabileceği görüşü vardı. İkametgâh planımızda bir gün İngiliz Elçiliği Ankara'ya gidebilir şeklindeki kötü ihtimali göz ardı edemeyiz" (TNA, Work, 10/263, 16.07.1925). Lindsay'ın da söylediği gibi Edwards araziye ziyaret edip ortalama bir maliyet hesabı yaptı. Bu hesap da Bayındırlık Bakanlığı tarafından Hazine Bakanlığına bildirildi. Buna göre evin iç tesisatının kurulması için 1000, genel onarım için 500, garaj, ahır ve hizmetli kısmı için 1500, su kaynağı için 150, atık su için 100, inşaat hizmetleri ve site işleri için 500, elektrik ışığı, zil ve yangın söndürme teçhizatı için 100, dinamo ve elektrik santrali için 250, atölye işleri ve beklenmedik durumlar için 900, mobilya (onaya tabi) için 1500 sterlin olmak üzere genel toplam 6500 sterlini.

İngilizler, Türk Hükümeti tarafından sunulan araziye beğenip üzerinde ne tür tadilatlar yapacaklarını dahi kendi aralarında görüşmekteyken, Salih Bey'in iki katlı ahşap evinin satın alınması konusunu netliğe kavuşturmamışlardı. Çünkü Türk Hükümeti sadece arsayı hibe ediyor, üzerindeki gayrimenkule karışmıyordu. İngilizler bu evin satın alınması için Salih Bey ile pazarlığa başladılar. Nihayetinde İngiltere Hazine Bakanlığı, Salih Bey ile 5 bin sterlini aşmayan bir bedel karşılığında görüşmelerin yapılmasını onay verdi (TNA, Work, 10/263, 27.07.1925). Lindsay, 20 Eylül 1925'te yapılan pazarlıkların ayrıntılarını Dışişleri Bakanı Chamberlain'e bildiriyordu. Buna göre pazarlıklar iki esas üzerinden paralel olarak yürütülüyordu. Pazarlıklardan ilki Türk Hükümeti ile yürütüldü ki bu arazinin genişletilmesine yönelikti. İkinci pazarlık konusu ise Salih Bey'in evini satın almaya yönelikti. Salih Bey ev için 60 bin lira istemiş İngilizler ise 15 bin lira teklif etmişlerdi (1 sterlin 4 liraya denk gelmekteydi). Salih Bey fiyatı 50 bine düşürmüş İngilizler ise 18 bine çıkarmış, ancak anlaşma sağlanamamıştı. Bunun üzerine Lindsay, Büyükelçilik kâtiplerinden Alex Helm'i görüşmeler yapmak üzere Ankara'ya gönderdi. Görüşmeler neticesinde Türk Hükümeti'nin de Salih Bey'e baskı yapabileceği düşünülüyordu. Helm'in Ankara yolculuğu 15 Eylül sabah 8.30'da Haydarpaşa Tren İstasyonu'nda başladı. İlginçtir Helm, Haydarpaşa'da Ankara'ya giden Salih (Bozok) Bey ile karşılaşmıştı. Helm yine sonuç alınamayan bir görüşme gerçekleştiğini, Salih Bey'in kendisine verilen teklifi çok düşük bulduğunu ve teklifi yenilediğini ifade etmektedir. Helm, Ankara'da Dışişleri ve Maliye Bakanlıklarının yetkilileri ile görüşmüş ve yetkililerin satın alma problemi dolayısıyla kendisini Salih Bey'in arazisinden uzak tutmak istediklerine dair bir intibaya kapılmıştır. Özellikle Maliye Bakanlığı yetkilileri kaynak eksikliği dolayısıyla henüz bir kamulaştırma yapılmasının mümkün olmadığını ifade ediyordu. Diğer taraftan Helm, Ankara'daki Amerikan temsilciliğinde sekreter olarak görev yapan Bay Treat ile görüştüğünü Treat'ın, Almanların satın aldıkları arsa yerinin parasını Türk Hükümeti'nden istemesine Türk yetkililerin bozulduğunu söylemişti. Helm'e göre aslında hükümet, elçiliklerin

gelmemesi durumunda elçilik binası seçiminde herhangi bir kaygı taşımayacağını sinyallerini veriyordu. Helm'in bütün görüşmelerden sonra ulaştığı kanı ise Gazi'nin, Çankaya'daki tüm arazileri kontrol ettiği ve arazileri istediği gibi dağıttığı yönündeydi (TNA, Work, 10/263, 17.09.1925).

Salih Bey ile yapılan görüşmelerden sonuç çıkmamasına rağmen Lindsay, Helm'e yeni bir görüşme için talimat verdi. Helm, bu görüşmede Salih Bey'i ev ve arsa için söyledikleri özelliklerin bulunmadığına ikna etmeye çalışacaktı. 27 Eylül'de gerçekleşen görüşme öncesinde ise Helm meseleyi İsmet Paşa'ya aktardı. Paşa, eğer istenirse iki tarafın da mutabakata varacağı makul bir fiyatın bulunabileceğini söyledi. İsmet Paşa, Salih Bey ile görüşmüş olacak ki evin fiyatı Salih Bey tarafından 50 binden 32 bine (3765 sterlin) düşürüldü. Helm, Salih Bey'e teşekkür edip, Türk Hükümeti'nin arazi konusundaki adımlarını beklemek zorunda olduklarını söyledi. Ayrıca İsmet Paşa, Helm'e Cenevre'den dönmesi beklenen Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Bey ile görüşerek sorunların halledilmesi için çalışacağını ifade etmişti. Helm, Paşa'nın yeni bir arazi arayışına girilmesinden endişelendiğini belirtmekteydi (TNA, Work, 10/263, 27.09.1925). Helm'in bildirimlerini aynen Dışişleri Bakanı Chamberlain'e ileten Lindsay, arazi üzerindeki evin fiyatında yapılan indirimin devam edip etmeyeceğinin İsmet Paşa, Tevfik Rüştü Bey görüşmesinden sonra anlaşılacağı ve bu zamana kadar hiçbir girişimde bulunmayacağını yazıyordu (TNA, Work, 10/263, 30.09.1925). Tevfik Rüştü Bey'in Cenevre'den dönerken İstanbul'a uğramasını fırsat bilen Lindsay, arazi konusunu onunla görüştü. Tevfik Bey, konu hakkında Nusret Bey aracılığıyla bilgi sahibi olduğunu ve Ankara'ya döner dönmez meseleyle ilgileneneğine dair Lindsay'a güvence verdi. Büyükelçi, görüşme sonrası bazı gecikme ve zorlukların hemen kalkmasını beklemenin doğru olmadığını da ekleyerek görüşmeyi Chamberlain'e bildirildi (TNA, Work, 10/263, 06.10.1925). Bu yazışmadan kısa bir süre sonra Lindsay, Ankara'ya geçmiş ve Tevfik Bey'in Ankara'ya döndükten sonra konuyla yakından ilgilenmeye başladığını öğrenmişti. Diğer taraftan bu süreçte Lindsay, Salih Bey ile bilerek görüşmediğini ve Salih Bey'in ise fiyatı 30 bine düştüğüne dair haber gönderdiğini yazmaktaydı. Lindsay, Dışişleri Bakanı Chamberlain'e Türk yetkilileri ile görüşüp fiyatın daha uygun bir rakama getirileceğine dair kendisine söz verildiğini belirtmekteydi (TNA, Work, 10/263, 24.10.1925).

Büyükelçi Lindsay, 8 Aralık 1925'te Oliphant'a nisan ayı sonuna kadar Ankara'da ev kiralamak istediğini bildirdiyordu. Yakında başlayacak Musul görüşmeleri için bunu gerekli görüyordu. Otellerin dolu ve konforsuz olması, süreci bir vagona geçirmenin ise onur kırıcı olduğunu ifade etmekteydi. Bu nedenle ev kiralanması için yetki talep etmekteydi. Büyükelçi, Ankara genelinde büyük tip evlerin kiralarını 500 lira, küçüklerin 300 lira yani 55-60 sterlin ile 33-36 sterlin olduğunu yazmaktaydı. Lindsay, kiralanacak evin eşyalarının İstanbul'daki elçilikte kullanılmayan eşyaların

taşınmasıyla halledilebileceğini, taşıma masrafı ve kiralanacak ev için bekçiye de ihtiyaç duyulacağını belirtiyordu. (TNA, Work, 10/263, 08.12.1925). İngiltere Dışişleri Bakanlığı, Lindsay'ın ikamet etmesi için önerdiği kiralama fikrine itiraz etmemekle beraber, İstanbul elçiliğinden taşınacak eşyaların büyük değere sahip olmayan ve nakliye sırasında kırılma ihtimali olmayan eşyalardan seçilmesi şartıyla onay veriyordu. Taşıma masraflarının karşılanabileceği belirtilirken, bekçi masrafının ödenmeyeceği de bildiriliyordu (TNA, Work, 10/263, 22.12.1925).

5 Aralık 1925'te *The Times* Ankara'nın bir yıllık gelişimini anlatan uzun bir habere yer veriyordu. Buna göre 12 ay öncesinde Ankara'nın Türkiye Cumhuriyeti'nin başkenti olmaya devam edip etmeyeceğine dair bazı spekülasyonlar yapılsa da, bugün ulusal ağırlık merkezinin Boğaz kıyılarından Anadolu kıyılarına aktarıldığına dair şüphe yoktu. Geçen yıla nazaran pek çok ilerleme kaydedilmişti (*The Times*, "Yeni Türk Başkenti: Ankara'nın Bir Yıllık Gelişimi", 5 Aralık 1925, s.11). Bu haberden bir ay sonra Edwards, 4 Ocak 1926'da Lindsay'a Salih Bey'in ev için 20 bin liraya (2250 sterlin) razı olduğunu yazdı (TNA, Work, 10/263, 04.01.1925). Lindsay, 5 Ocak'ta Dışişleri Bakanlığına durumu bildirdi. Nusret Bey, Lindsay'a soruna Maliye Bakanı Hasan (Saka) Bey'in el attığını söylemişti. Büyükelçi teklifi kabul etmeden önce iki sorunun bulunduğunu yazıyordu. Bunlardan ilki hükümetin sunduğu alan ile kesişen yüksek yolun kesin güzergâhının neresi olacağıydı. İkincisi ise su temin problemiydi. Bu sorunları araştırmak üzere Helm ve Edwards'ın, Ankara'ya gitmesi gerekiyordu (TNA, Work, 10/263, 05.01.1925). Yapılan incelemeler neticesinde Helm 17 Ocak 1926'da detaylı bir raporu Büyükelçiliğe sundu. Helm'in başlıklara ayırdığı rapora göre arazi ve üzerinde yaşanan gelişmeler şöyleydi:

"Yerleşim Alanı ve Evin Satın Alınması: Muhtemelen hükümet mümkün olan en kısa sürede arsanın bize verilmesi için çabalıyor. Salih Bey de tapunun hazırlanmasından çok memnundu. Hükümet işlemlerin hızlı tamamlanması için etkisini kullanmaya başlamıştı. Yetkili makamlar tarafından tapu vb. işlemlerin ayın 16-17'si gibi hazır olacağına dair bilgilendirildim. Hükümet yetkililerine söz konusu ev için daha önce düşündüğümüz 20 bin TL'yi ödemeye hazır olduğumuzu söyledim. Ayrıca yeni yol Salih Bey'in evinin bulunduğu alanla kesişecektir. Bence alan yeterli büyüklüktedir. Diğer taraftan bu alanın yan tarafı (26 bin metre kare) iki yıl önce Almanlar tarafından satın alınmıştır. Dışişleri Bakanı Müsteşarı Ahmet Hikmet Bey'in de aralarında bulunduğu bazı yetkililere araziye batı kısmındaki 5 bin metre karelik alanın da ilave edilmesini söyledim ama pek bir önemsenmedi. Dolayısıyla arazinin genişletilmesine dair bir umut görmüyorum. Geçen eylül ayında bana söz konusu arazinin terk edilmiş mülkiyet olduğu söylenirken, görünüşe göre Gazi'nin yanında bulunan Hamdi Bey'in burayı satın aldığı anlaşılmaktadır. Bu durumu defterdara onaylatmayı düşünmedim ama Dışişleri Bakanlığında yetkili biri olan Cemal Bey ile konuştum. Bizim ekstra arazi talep edebileceğimizi söyledim. O istenen arazinin terk edilmiş mülk olduğu ortaya

çıkarsa muhtemelen hiçbir zorluk çıkmayacağını söyledi. Bu yetkili mevcut arazinin sınırlarını belirleme sürecinde bize eşlik etti ve ertesi gün Bay Edwards ilgili alana kalıcı sınır işaretleri koydu.

Su Meselesi: Bu konudaki eğilimimiz arazide bulunan mevcut su kaynağının güçlendirilmesi yönündedir. Salih Bey şu anda mevcut bir metre derinliği olan eski kuyulardan günlük en az 60 galon su alındığını söyledi. Bütün arazide su kaynakları bulunmaktadır. Bize arazinin hemen altındaki bir alandan 24 saatte 700 galon su alınabileceği söylendi. Ancak Edwards tarafından yapılan incelemelere göre 45 feet derinlikte sadece 6 inçlik bir alanın su ile kaplı olduğu anlaşılmaktadır. Bu konu hakkında muhtemelen Çankaya'daki jeolojik tabakalar hakkında herkesten çok bilgiye sahip olan bir Alman firması Holstein'in temsilcisi Bay Yeneke'den çok değerli tavsiyeler aldık. O Çankaya'nın yüksekliklerinde yüzeye çok yakın alanlarda su kaynağı bulunduğunu ve daha derinlerde ise daha fazla su bulunduğunu belirtti. O bizim arazimizde su bulunacağından oldukça emin ve en fazla 8 metrelik bir sondaj ile diğer kuyuların rahat bir şekilde beslenebileceğini söyledi. Ne yazık ki bizim Alman şirketini ziyaret edecek vaktimiz olmadı ama o, Edwards ile çalışma yapma konusunda bize söz verdi. Bay Yeneke'nin kendi görüşüne göre su bulma konusunda başarılı olunacağı kesin gibidir. Sonuç olarak Bay Edwards ve ben şu anda bir kuyu köktüğü için hiçbir şey elde edilemeyeceğine karar verdik. Yetkililer ile yaptığım görüşmelerde arazinin su olmadan hiçbir işe yaramayacağını açıkça belirttim. Eğer arazide yeterli miktarda su bulunmazsa kendi ülkemizden su getirmek için güvence istedim. Bana güvence verileceği söylendi. Sitemizden batı yönünde, bir mil uzakta bize baharı çağrıştıran "beş ağaçlık bahar" olarak adlandırdığımız bir alan bulunmaktadır. Bay Edwards bu alandan bahar ayında saatte 250 galon su alınabileceğini tahmin ediyor.

Yollar: Sitemizin doğu sınırını oluşturacak yeni yol neredeyse tamamlanmış durumdadır. Çalışmalar devam ediyor, yol birkaç güne hazır olacaktır. Kuzey tarafındaki yolun belli bir kısmı yapılmış ve çalışmalar devam ediyor. Salih Bey'in evinin 200 metrelik çevresinde metal olmayan uzunlamasına bazı engeller var ama kar ve yağmura rağmen biz evin kapısına kadar arabayla gidebildik. Eğer yollar hızlı bir şekilde tamamlanmazsa kötü hava koşulları muhtemelen 200 metrelik bir mesafenin motorlu taşıtlarla geçilmesine müsaade etmeyecektir. Ama buna karşı Kılıç Ali ve Hamdi Bey'in evleri bizimkinin çok üstündedir.

Arazi Üzerindeki Ev: Salih Bey daha yüksek rakamlar istese de evin satın alınması için 20 bin TL ödeme yapılacağına dair İngiliz Hükümeti ile Türk Hükümeti arasında bir düzenleme yapıldı. Biz satın alma ve tapu masraflarını kabul ettikten sonra, arazinin ve üzerindeki evin devredilmesi Türk Hükümeti ile Salih Bey arasında gerçekleşecektir.

Acil Konaklama: Yapmış olduğumuz hızlı araştırmaya göre şu anda Ankara'da ev bulunması mümkün görünmüyor. Oteller kalabalık ve rezervasyon garantisi için herhangi bir teminat alınmamaktadır. Oda olarak ifade edilen alanın da sadece üstünde çatı olduğu söylenebilir. Rahatlık anlamında hiçbir şey yok. Bizim

ziyaretlerimiz sırasında kullandığımız istasyondaki otel de Bayındırlık Bakanı Behiç Bey'in ikametgâhı olarak devralındı. Bu nedenle Salih Bey'in evinin acil olarak elden geçirilmesi gerekmektedir. Büyükelçi istekli olmasına rağmen herhangi bir finansal düzenlemeyi kabul etmemektedir. Bu nedenle önemli sorunlar halledilinceye kadar Büyükelçi evinde misafir olarak kalacaktır. Salih Bey ile yapılan uzun ve zorlu tartışmalardan sonra onun evinin ayın 15'inden itibaren geçerli olmak kaydıyla ayda 200 TL'ye (yaklaşık 22 sterlin) kiralanmasını sağladım. Bu kiralama Salih Bey'in arazisinin resmen Türk Hükümeti tarafından bize aktarılmasına kadar ya da biz artık evi istemiyoruz diyene kadar devam edecekti. 16 Ocak'ta kira ödemesini yaptım ve kira makbuzu aldım. Bu makbuz biraz düzensiz bir şekilde hazırlanmış durumdadır. Diğer taraftan Salih Bey'e kirayı kabul ettirmek için yeterince baskı yaptığımı düşünüyorum.

Salih Bey'e üstü kapalı bir şekilde bize uygun olan eşyalarını satın alabileceğimizi ima ettim. Dolayısıyla biz eve bakarken ihtiyaç duyabileceğimiz eşyaların listesini yaptık. Salih Bey'in de bize bırakmak istediği bazı eşyalar vardı. O ailesini İstanbul'a götürürken kendisi için gerekli olmayan bu eşyaları satın almamızı istedi. Bunu yapabileceğimizi söyledim. Bay Edwards ölçülü bir tahmin yaptı (1600 TL). Salih Bey benden tam miktarı söylememi istedi. 1400 TL dedim, o bunu kabul edeceğini söyledi. Mobilyalar ve aksesuarlar için toplam 925 TL, geriye kalanlar ise kabaca şöyleydi:

3.5 ton taş kömürü (1 ton 90 TL) 315 TL

1 ton kok kömürü (1 ton 55TL) 55 TL

Bir miktar çıra 25 TL

3 çuval Türk sabunu (çuvalı 24 TL) 72 TL

Bazı değerli malzemeler 100 TL

Toplam: 567 TL

Bütün bu eşyaları ve evin kendisini Bay Edwards ile ayın 16'sı sabahında devraldık ve bu raporda yer alan makbuz karşılığında Salih Bey'e 1400 lira ödedik. Depoları kilitledik ve anahtarları Edwards'ın kâtibine teslim ettik.

Salih Bey, 16'sı sabahı yatak takımları hariç olmak üzere bütün eşyalarını çıkardı. Sadece bugün İstanbul'a gitmeden önceki gece onun evde kalmasına izin verdim. Bay Barwell bu sabah kapı anahtarlarını alacak ve Büyükelçinin gelişine kadar bazı önemli onarımları halletmek için evde kalacak. Salih Bey'in bir hizmetçisinin evde kalmasını kabul ettim, bizim hizmetçilerimiz gelinceye kadar odalardan birinde kalacak.

Bay Barwell İstanbul'dan Ankara'ya gönderilecek mobilyaları alacak ve kurulumunu yapacak. Üç büyük kutudan ikisi dün sabah geldi ve Edwards'ın isteği üzerine Ankara istasyonunda boşaltma, kamyon ile nakliye, ambalaj açma ve çeşitli

odalardaki mobilyaların yerleştirilmesini içeren bir düzenleme yapıldı. İki kutunun bugün Çankaya'ya taşınması bekleniyor. Biz ayrılana kadar henüz üçüncü kutu gelmemişti. Bununla birlikte bugün ya da yarın kutunun gelmesi muhtemeldir. Ev ayın 22'sinden sonra Büyükelçinin kalabileceği şekilde hazır olacaktır.

Mobilyalarımızın hızlı gelmesi belki de resmi çevrelerde olumlu bir izlenim yaratmış ve araziye yönelik daha önceden ortaya atılmış yanlış anlaşılmalara ortadan kaldırmış, tapu işlemlerinin hızlandırılması yönündeki kararlılığımızı göstermiştir. Nitekim bir Dışişleri Bakanlığı yetkilisi bana açıkça memnuniyeti şöyle ifade etti: 'Siz İngilizler, diğer elçiliklerin bir yılda yapmayı başaramadıklarını bir haftada yaptınız' " (TNA, Work, 10/263, 17.01.1925).

Helm, aynı tarihli başka bir yazısını sadece ulaşım ve haberleşme konusuna ayırmıştı. Bu yazıda Helm şu noktalara dikkat çekmekteydi: "Büyükelçinin yaklaşan ziyareti için Fiat marka sedan bir otomobile sahip şoför buldum. Mustafa isimli şoför daha önce başbakana şoförlük yapmış ve 20 liraya işi kabul etmeye hazır. Ulaşım konusunda Kasaba (Taşhan) ile Çankaya (İsmet Paşa'nın evi) arasında otobüslerin düzenli servis hizmeti bulunmaktadır.

Telgraflar: Telgrafların Çankaya'dan teslim edildiğini düşünüyorum. Salih Bey'in evinden yaklaşık yarım mil uzaklıkta, İsmet Paşa'nın evinin yanında bir postane şubesi bulunmaktadır.

Mektuplar: Çankaya'da bulunan postaneye teslim edilmekte ancak merkezdeki postaneden bir kutu almak muhtemelen en iyi seçenektir. İstanbul postası saat 10.00'da dağıtılmaktadır.

Telefon: Merkezdeki postaneye başvuru yapılırsa yetkili resmi görevlilerce kurulum sağlanmaktadır. Hizmet kalitesi tatmin edici değil, sayı sistemi yok, ancak Çankaya'da tatmin edici olmasa da telefon önemlidir (TNA, Work, 10/263, 17.01.1925).

Musul görüşmeleri öncesinden Lindsay'ın kalacak yer sorunu geçici bir çözüm yolu olan kiralama usulüyle çözülmüş gibi görünse de kalıcı bir çözüme yönelik tartışmalar 1925 yılının son aylarından itibaren Avam Kamarasının gündemine gelmişti. Avam Kamarasında Aralık 1925'te Sir F.Wise'nın Ankara'ya taşınacak mıdır şeklindeki sorusuna Dışişleri Bakanlığı Sekreteri Locker Lampson, İngiltere Büyükelçiliğinin İstanbul'dan Ankara'ya taşınmasının genel şartlar, konut ve başka nedenlerden dolayı uygun olmadığı yönünde cevap verdi. Aynı toplantıda Glasgow Temsilcisi Stephen, portatif Weir evlerinden biri Ankara'ya taşınmaz mı diye sordu. Wedgwood Benn ise İngiliz temsilcinin Türk Hükümeti merkezine gitmesi konusunun gözden geçirilmesi gerektiğini söylüyordu. Bu söylemlere Dışişleri Bakanlığı Sekreteri Lampson, hükümetin sorunun önemini kavradığı ve konunun üzerinde durduğu cevabını verdi (*Aberdeen Press and Journal*, "Avam Kamarası", 1925, s.7; *The Scotsman*, "Avam Kamarası'ndan", 1925, s.7). Bu tartışmalar 1926 yılının başlarında da devam etti. Nitekim 25

Şubat 1926'da Avam Kamarasında Bay Young tarafından Ankara'ya taşınılacak mıdır yönündeki soruya Dışişleri Bakanı Chamberlain Ankara'daki genel yaşam koşulları iyi olmaması dolayısıyla İstanbul'u şu anda terk etmek mümkün değildir şeklinde cevap verdi. Bay Captain Crookshank ise Chamberlain'e, Türkiye'den başka dünyanın herhangi bir yerinde başkent olmayan bir şehirde büyükelçilerin oturup oturmadığını sordu. Chamberlain, tam olarak böyle bir durumdan söz edilemeyeceğini büyükelçinin sık sık Ankara'yı ziyaret ettiğini ve birinci sekreterin kısa süre içerisinde Ankara'da ikamet etmeye başlayacağı yönünde cevap verdi (*The Times*, "Avam Kamarası'ndan", 25 Şubat 1926, s.8). İngiliz Dışişleri Bakanı'nun söylediği durum nisan ayında gerçekleşti ve İngiliz Büyükelçiliği Sekreteri Bay G.G.Knox'un Ankara'da ikamet etmesi kararlaştırıldı (*Daily Mail*, "Mr.G.G.Knox", 1926, s.10). Böylelikle kiralanan evin geçici olarak kullanımı da sona ermişti.

1926 Mart ayı sonuna kadar Londra'da kalan Lindsay, 2 Nisan'da Musul görüşmelerinde nasıl adımlar atması gerektiğine yönelik talimatlarla İstanbul'a döndü. Nisan ayı ortasında Ankara'ya geçti ve Musul sorununa dair 5 Haziran 1926 tarihli antlaşmanın imzalanmasına kadar Ankara'da kaldı (Berride, 2009, s.150). Bu tarihten bir ay sonra, 5 Temmuz 1926'da, Türk Hükümeti, Salih Bey'in arazisini satın alarak İngiltere'ye devretti. İngiltere'ye tahsis edilmesi düşünülen arazinin devir işlemi yapılmadan önce 25 Mayıs'ta Bakanlar Kurulu kararıyla bu araziye metruk bir alanın da dâhil edildiği anlaşılmaktadır. Bu metruk alanın ilave edilmesine ise diğer elçiliklerle kıyaslandığından İngiltere'ye verilen alanın küçük kalması gerekçe olarak gösterilmiştir (BCA, Yer No: 30-18-1-1, Fon Kodu: 19-34-15, 25.05.1926). Nihayetinde İngiltere'ye toplamda 28.792 metrekaarelik alan devredilmişti (Room, 2017).

1926 yılı Ekim ayında Lindsay Berlin Büyükelçiliğine atanırken, yerine 12 Ekim'de Sir George Clerk atandı (*The Times*, "Saray Haberleri", 13 Ekim 1926, s.17). Clerk, 22 Kasım 1926'da itimat mektubunu Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal'e sundu (Kocatürk, 2007, s.398; *The Times*, "Yeni Büyükelçi Ankara'da", 24 Kasım 1926, s.13). Mevcut binanın sıkışık ve rahatsız edici bir yapı olması dolayısıyla Clerk, buranın İngiliz İmparatorluğu'nun prestijine yakışmadığını söylüyordu. 1927 yılı sonunda mevcut ahşap yapının genişletilmesi yerine uygun bir yaşam alanının kurulması için İngiltere Dışişleri Bakanlığı harekete geçti. Ancak yapılması planlanan elçilik binasının inşası, Ankara'nın geleceği dolayısıyla gerekli olup olmayacağı düşüncesi, Bayındırlık Bakanlığı ile mimarlar arasındaki tartışmalar ve hazinenin tasarruf uygulaması gibi nedenlerle sürekli erteleniyordu. İnşaat işleri 1928 yılında başlasa da 1929 yılının sonuna gelindiğinde henüz tamamlanmamıştı (Berride, 2009, s.151). Diğer taraftan Clerk, elçilik binasının yapılmaması dolayısıyla İngiltere'nin yeni Türkiye'nin sembolü olan Ankara'yı boykota devam ettiğinin düşünülmesine yol açabileceği

görüşündeydi. Nihayetinde ilk etapta 10 bin sterlinlik taşınabilir bir yapı tasarlandı. Ancak bu rakam diğer elçiliklerin gösterişli yapılarının yanında İngiltere'nin sönük kalmasına yol açar nitelikteydi. Örneğin İtalya elçilik binası için 200 bin sterlin harcamayı düşünüyordu. Bu nedenle İngiliz Hazine Bakanlığı 1929'un ortalarında mobilyalar hariç olmak üzere 30 bin sterlinlik bir bütçe ayırmayı kabul etti. İnşaat için Müteahhit Jacques Aggi Man seçilmiş ve bir ana kapı/nizamiye, bir merkez yapı ve sera yapılması kararlaştırılmıştır. 1931'de tamamlanan inşaat üç yıl süreyle ihtiyaçları karşıladı (Room, 2017). Ancak yine de Büyükelçi Clerk Ankara'ya yerleşmemiş sadece belirli zamanlarda Ankara'ya gitmiş ve vaktinin çoğunu Pera'da geçirmiştir. 14 Ağustos'ta Clerk'in yerine Mısır Yüksek Komiseri Sir Percy Loraine atandı (*Cumhuriyet*, "İngiliz Sefiri Gitti", 2 Ekim 1933, s.2; *The Times*, "Türkiye'ye Yeni Büyükelçi", 14 Ağustos 1933, s.10). İngiltere Dışişleri Bakanlığı, Büyükelçi Loraine yılın büyük kısmında Ankara'da kalması ve Ankara'yı merkez olarak kabul etmesi konusunda kesin bir uyarıda bulunmuştur (Berride, 2009, s.154). Büyükelçi Loraine'nin Ankara'da kalıcı olmasıyla birlikte İngiltere'nin inşa ettiği yapı yetersiz gelmeye başlamıştır. Büyükelçi 1931'de tamamlanan yapıyı tek başına kullanmaya başlayınca, sekreterler kasabada ev kiralamak zorunda kaldı ve ofisler arazideki küçük ahşap alana geri taşındı. Nihayetinde İngiltere 1938 yılında yeni bir inşaata başladı ve bu yapı İkinci Dünya Savaşı başlamadan kısa bir süre önce 60 bin sterlin harcanarak tamamlandı (Room, 2017).

Sonuç

13 Ekim 1923'te Ankara'nın başkent olması müttefik güçler tarafından geçici bir heves olarak görülmekteydi ve nihayetinde İstanbul'a dönüleceğine kesin gözüyle bakılmaktaydı. Ancak İstanbul'un konum olarak denizden ve karadan işgale açık olması güvenlik endişesini doğurduğu gibi Lozan Antlaşması'yla boğazlarda oluşturulan uluslararası komisyon da Türkiye'nin hükümlerlik haklarını zedeleyecek mahiyette bir yapı arz ediyordu.

Müttefiklerin başını çeken ve onları yönlendiren İngiltere ise Ankara'nın başkent oluşunu tanımayarak bu durumu Lozan'da çözümlenemeyen sorunlar konusunda baskı unsuru olarak kullanma eğilimindeydi. Ayrıca İngiltere kendi planlarını gerçekleştirmek için Fransa, İtalya, ABD gibi devletleri de kendi dümen suyuna gidecek şekilde kontrol etmek istiyordu. İngiltere'nin Türkiye'ye atanan temsilcileri de Ankara'yı beğenmemekte ve yıllardır yabancı elçiliklerin bulunduğu Pera'yı terk etmemekte ısrarlıydılar. Bu temsilcilerin sürekli başkentini Ankara'dan İstanbul'a taşınacağına dair şüpheleri/görüşleri İngiliz dış politikasını yanlış yönlendirmede önemli etki yapmıştır. Bu nedenlerle İngiltere sadece savaş dönemindeki askeri zorunluluklardan değil; aynı zamanda savaş sonrası yaşanan gelişmeleri

kabullenmek istemediğinden Ankara'ya karşı anlamsız inadını sürdürmeyi tercih etmiştir.

Ankara ise İngiltere'nin bu diplomasi oyunlarına sakin, temkinli ve sabırla karşılık verme eğilimindeydi. Öncelikle Ankara'nın başkent olmasından sonra yabancı elçiliklerle temas kurulması adına İstanbul'da bir irtibat bürosu (Dersaadet Murahhaslığı) kuruldu. Bununla birlikte bu irtibat bürosunun kalıcı olmadığı kısa bir süre hizmet vereceği yabancı temsilcilere duyuruldu. Ayrıca bu süre zarfında TBMM tarafından önemli bir adım daha atılarak Ankara'ya gelecek yabancı elçiliklere arazi hibe edileceğini açıklaması müttefikleri iyi arazi kapma yarışına itti. Herkes nüfuzunu kullanarak daha büyük, daha iyi arazilere sahip olmaya çalışıyordu. Nihayetinde yabancı temsilcilerle mutabık kalınarak İngiltere, Fransa ve İtalya için arsalar tahsis edildi. Hatta bu tahsis edilen arazilere ilaveler de yapıldı. Bütün bunlara rağmen İngiltere'nin temsilcileri ayak diretmeye devam etti. Ancak diplomasi merkezinin Ankara olması nedeniyle İngiltere durumu kabullenmeye başlamıştı. Özellikle Musul görüşmeleri sırasında İngiliz büyükelçilerinin Ankara'da kalmak zorunda olması yarı kalıcı olsa da İngiltere'yi bir konut sahibi olmaya yöneltti. Revize edilen konutta Musul görüşmelerinden sonra daimi olarak oturması için elçilik birinci sekreteri görevlendirildi. Bütün gelişmelere rağmen İngiltere Büyükelçileri 1934 yılına kadar Ankara'yı benimseyemediler. Ancak Ankara sabırlı ve akılcı politikaları ile herkese kendini kabul ettirmeyi başarmıştır.

Kaynakça

- 1341 Senesi Muvâzene-i Umûmiyye Kânunu. (1341/1925, 23 Nisan). *Resmi Gazete*, Sayı:96.
- A.Ziver. (1329). *En Can Alacak Nokta Payitahtın Nakli Meselesi*, İstanbul: Zarafet Matbaası.
- Aberdeen Press and Journal*.
- Akın, V. (1996). *Trakya'nın Türklere Devir Teslimi*, Ankara: Genelkurmay Basımevi.
- Aslan, B. (1991). *Refet Paşa Ve İşgalden Kurtulacak İstanbul'un İdare Meselesi*, basılmamış yüksek lisans tezi, Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Erzurum.
- Atatürk, K. (2007). *Nutuk*, (Zeynep Korkmaz, Haz.), Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.
- Aydoğan, E. (2001). Tümgeneral Arif Hikmet Gerçekçi'nin Günlüğünde Refet Paşa'nın İstanbul'a Gidişi, Karşılama ve İstanbul'daki İlk Günleri, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S.27-28, s.253-261.
- Aytepe, O. (2004). Ankara'nın Merkez Ve Başkent Olması. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S.33-34, s.15-22.
- Bağırhan, S. (2008). *Osmanlı Basınında 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi (93 Harbi)*, basılmamış yüksek lisans tezi, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa.
- Bakar, B. (2009). Esareten Kurtuluş: İtilaf Devletlerinin İstanbul'u Tahliyesi, *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S.23, s.13-58.
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), Ankara.
- Berride, G.R. (2009). *British Diplomacy in Turkey, 1583 to the present*, Vol.3, (Jan Melissen, Ed.), Boston: Martinus Nijhoff Publishers.
- Bozkurt, A. (2009). *İtilaf Devletlerinin İstanbul'da İşgal Yönetimi*, basılmamış doktora tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Bozkurt, A. (2014). Yunanistan'ın İstanbul'u İşgal Planı (1922), *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, S.18, s.133-154.
- Criss, B. (2008). *İşgal Altında İstanbul 1918-1923*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Cumhuriyet*.

- Çalık, R. (1996). Colmar Freiherr Von der Goltz (Paşa) ve Bazı Görüşleri, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, XII/36, s.765-815.
- Çetin, İ. (2013). *Milli Mücadele Döneminde İngiliz Yüksek Komiserliği'nin Kuruluşu ve Faaliyetleri*, basılmamış doktora tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
- Çınar, T. (2004). *Dünyada ve Türkiye'de Başkentlik Sorunu*, Ankara: Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları.
- Dağlı, E. (2013). *Atatürk Dönemi Alman Büyükelçileri (1923-1938)*, basılmamış yüksek lisans tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Konya. *Daily Mail*.
Diss Express.
- Feldman, W. (2004). *İstanbul'da Savaş Günleri*, (N. Alkan, Çev.). İstanbul: Selis Kitaplar.
- Feldmarschall Freiherrn v. d. Goltz. (1913, 18 Mayıs) Barış Sonrası Türkiye. *Neue Freie Presse*, 17504.
- Fransa'nın Ankara Büyükelçiliği. (2017). Fransa'nın Ankara Büyükelçiliği sitesinden 04.01.2017 tarihinde erişildi: <http://www.ambafrance-tr.org/Fransa-nin-Ankara-Buyukelciligi,367>.
- Hâkimiyet-i Milliye*.
- Hüseyin Hakkı. (1332). *Payitahtımızı Nasıl Tehdit Ettiler?*, İstanbul: Cemiyet Kitabhanesi.
- Jaeschke, G. (2011). *Kurtuluş Savaşı İle İlgili İngiliz Belgeleri*, Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Kara, B. (2009). Savaş Hazırlayan Barış Konferansı: Londra Konferansı, *Gazi Akademik Bakış*, 3/5, s.143-170.
- Karacan, A.N.(2011). *Lozan*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Karaosmanoğlu, Y. K. (2010). *Ankara*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kavrelişvili R. (2013). *Dimitri Şalikaşvili'nin Türkiye Günlüğü, Türkiye'de Gürcistan temsilciği 27 Aralık 1920-20 Mart 1921*, Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Yayınları.
- Kaya İ. (2014). Ankara'daki Sovyet Rusya Elçilik Binaları, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, II/7, s.110-127.
- Kezer, Z. (2012). Elçilere Layık Bir Başkent. Funda Şenol Cantek (Haz.), *Cumhuriyet'in ütopyası: Ankara içinde* (s.261-275), Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınevi.

- Kirk-Greene, A. (2000). *Britain's Imperial Administrators 1858-1966*, London: Macmillan Press.
- Kocatürk, U. (2007), *Doğumundan Ölümüne Kadar Kaynakçalı Atatürk Günlüğü*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Kürkçüoğlu, Ö. (2006). *Mondros'tan Musul'a Türk-İngiliz ilişkileri*, Ankara: İmaj Kitabevi.
- L'echo de Paris*.
- Lincolnshire Echo*.
- Lloyd, L. (2000). 'What's in a name?' The curious tale of the Office of High Commissioner, *Diplomacy&Statecraft*, 11/1, s.47-78.
- Northern Whig*.
- Nottingham Evening Post*.
- Özbozdağlı, Ö. (2006). Müttefiklerin Çanakkale Boğazı'nı Geçme İhtimaline Karşı Osmanlı Hükümeti'nin Başkenti Taşıma Planı, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi* XXII/64-65-66, s.379-386.
- Peet, W.W. (1998). Kent yönetimi. Clarence Richard Johnson M.A (Ed.), (S.Taner, Çev), *İstanbul 1920 içinde* (ss.83-108), İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Polat, M. (2009). *Bir Sembol Olarak "İdeoloji"nin Mimarideki Kavramsal Ve Mekânsal Etkileri Başkentlerin İmarı Üzerinden Bir Karşılaştırma Ankara Örneği*, basılmamış doktora tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi: İstanbul.
- Room. (2017) Room for Diplomacy sitesinden 13.01.2017 tarihinde erişildi: <https://roomfordiplomacy.com/ankara/>.
- Rosedale, H. G. (1904), *Queen Elisabeth And The Levant Company - A Diplomatic and literary episode of the establishment of our trade with Turkey*, London: Oxford University Press.
- Ryan, A. (2015). *Sonuncu Dragoman*, (Dilek Berilgen Cenkçiler, Çev.), Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Satan, A. (2012). *İngiliz Yıllık Raporlarında Türkiye 1923*, (Sevtap Demirci, Çev.), İstanbul: Tarihçi Kitabevi.
- Saylan, G. (2014). İstanbul'un Resmen İşgali (16 Mart 1920), *Marmara Üniversitesi Öneri Dergisi*, 11/41, s.17-40.
- Selçuk, M. (2008). Çanakkale Savaşları sırasında Osmanlı Hükümeti'ni ve Padişahı İstanbul'dan Taşıma Planları, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, XXIV/70, s.195-212.

- Selçuk, M. (2013). *Türk Hariciyesinin Dünyaya Açılan Kapısı*, İstanbul: Alfa Aktüel.
- Sosyal, İ. (2000). *Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları (1920-1945)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Sunderland Daily Echo and Shipping Gazette*.
- Şamsutdinov, A.M. (1999). *Mondros'tan Lozan'a Türkiye Ulusal Kurtuluş Savaşı Tarihi*, (Ataol Behramoğlu, Çev.). İstanbul: Doğan Kitap.
- Şimşir, B. (1988). *Ankara... Ankara Bir Başkent'in Doğuşu*, Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Şimşir, B. (2001). *Ankara'nın Başkent Oluşu*, Ankara: Ankaralılar Vakfı Yayınları.
- Tankut, G. (1988), *Ankara'nın Başkent Olma Süreci*, *Orta Doğu Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 8/2, 93-104.
- Tekeli, İ. (2011). *Anadolu'da Yerleşme Sistemi ve Yerleşme Tarihleri*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- The London Gazette*.
- The National Archives (TNA), Foreign Office [FO], Londra.
- The National Archives (TNA), Office of Work [Work], Londra.
- The Scotsman*.
- The Sunday Times*.
- The Times*.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi [TBMM ZC].
- Türkmen, Z. (2002). İstanbul'un İşgali ve İşgal Dönemindeki Uygulamalar (13 Kasım 1918-16 Mart 1920), *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, XVIII/53, 319-372.
- Wood, A.C (2013). *Levant Kumpanyası Tarihi* (Çiğdem Erkal İpek, Çev.), Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Yorkshire Post and Leeds Intelligencer*.
- Zeyrek, S. (2012). *Birinci Balkan Savaşı Yenilgisinin İç ve Dış Sebepleri*, basılmamış doktora tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

